

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАДИМА ГЕТЬМАНА**

Факультет маркетингу

Кафедра регіоналістики і туризму

Рівень вищої освіти
Галузь знань
Спеціальність
Освітньо-професійна програма

перший (бакалаврський)
24 Сфера обслуговування
242 «Туризм»
«Туризм»

Форма навчання: денна

КВАЛІФІКАЦІЙНА БАКАЛАВРСЬКА РОБОТА

на тему:

«Особливості використання історико-культурного та природного потенціалу регіону як фактору розвитку туризму дестинації (на прикладі Закарпатської області)»

здобувача вищої освіти Осипенка Захара Володимировича

Науковий керівник: канд. екон. наук, доцент
Бойко Наталія Олександрівна

Робота допущена до захисту перед екзаменаційною комісією з атестації здобувачів вищої освіти (ЕК)

Завідувач кафедри: доктор економічних наук, професор,
академік НАН України, Данилишин Богдан Михайлович

Київ 2024

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ ТУРИСТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНУ.....	6
1.1 Туристично-рекреаційний потенціал, як основа формування туристичних дестинацій.....	6
1.2 Туристична дестинація, як мета здійснення туристичної подорожі....	14
1.3 Методика оцінки ресурсного потенціалу туристичної дестинації.....	21
РОЗДІЛ 2. ОЦІНКА ТУРИСТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	26
2.1 Передумови розвитку туристичного потенціалу Закарпаття.....	26
2.2 Сучасний стан туристичних послуг Закарпаття.....	41
2.3 Територіальні особливості розвитку туристичних дестинацій регіону	52
РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ ТУРИСТИЧНИХ ДЕСТИНАЦІЙ ЗАКАРПАТТЯ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ ТА У ПОВОЄННИЙ ЧАС.....	65
3.1 Проекти використання туристичного потенціалу для реабілітації та лікування військових.....	65
3.2 Перспективи Закарпаття для розвитку різних видів туризму.....	75
3.3 Комплекс заходів щодо підвищення туристичної привабливості регіону.....	81
ВИСНОВКИ.....	85
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	88
ДОДАТКИ.....	96

ВСТУП

Актуальність дослідження. Туризм є невід’ємною частиною суспільного життя та одним із засобів задоволення людських потреб у дозвіллі та відпочинку. В останні десятиліття сфера туризму і рекреації перетворилась в одну з найбільш прибуткових та розвинутих галузей світового господарства. Туризм відіграє важливу роль у соціально-економічному розвитку багатьох країн та їх окремих регіонів, забезпечуючи створення додаткових робочих місць та підвищення якості життя місцевого населення.

Туристична дестинація ідентифікує сукупність комплексних рекреаційно-туристичних послуг, які об’єднані в конкретний ринковий продукт; територію, сприятливу для організації відпочинку; рівень обслуговування, властивий туристському регіону. А її бренд – це сформована у свідомості споживача послуг сукупність уявлень, асоціацій, думок щодо пропозиції видів послуг, їх якості, місця розташування об’єктів інфраструктури, наявності природно-рекреаційних та культурно-пізнавальних ресурсів, оздоровчих властивостей територій та курортів, рівня розвитку мережевих структур, які впливають на мотивацію відвідати цю територію [18].

Україна активно працює над створенням своєї ефективної туристичної дестинації, передумови виникнення якої сформувалися ще досить давно. Адже створення якісного туристичного продукту дозволить їй активізувати внутрішні ресурси, залучати зовнішні, підвищувати якість життя та конкурентоспроможність [19]. Розвиток туристичної галузі та зростання кількості рекреаційних об’єктів у регіонах України відіграють суттєву роль у поліпшенні соціально-економічного розвитку країни [20].

Актуальним питанням є дослідження сучасного стану розвитку туристичної інфраструктури в регіональних господарських системах, у межах окремих адміністративно-територіальних утвореннях, що може послужити важливим чинником формування конкурентоспроможного туристичного продукту місцевого і регіонального значення, дасть можливість істотно підвищити інвестиційну

привабливість території, частково вирішити питання зайнятості населення та суттєво наповнити місцеві бюджети [21], що особливо гостро відчувається в умовах стану війни.

Закарпатська область завдяки геополітичному розташуванню і природно-кліматичним особливостям має надзвичайно сприятливі умови для розвитку туризму і оздоровлення людей. Вона володіє значним туристично-рекреаційним потенціалом, представленим багатими природними ресурсами. У регіоні розміщено практично всі види рекреаційної діяльності: від санаторно-курортного лікування до відпочинку і різних видів туризму, що здійснюються протягом року. Однак, це не розкриває увесь потенціал регіону, в якому наявна істотна кількість ресурсів для різних туристичних напрямків, що дає підстави розглядати область як одну з найбільш перспективних для розвитку туристичної інфраструктури, туристично-рекреаційного туризму.

Сутність туристичних дестинацій, закономірності їхнього розвитку та роль у світовій системі туризму висвітлено в роботах вітчизняних (В. Ф. Данильчук, А. І. Головчан, Л. П. Дядечко, В. Г. Герасименко, Т. І. Ткаченко та ін.) і закордонних (Р. Батлер, Х. Кім, Н. Лейпер, С. Медлік та ін.) науковців. Вивчення та аналіз туристично-рекреаційних ресурсів Закарпаття були проведені М. І. Долішнім, В. І. Мацолою, О. С. Молнар, В. К. Євдокименком, Н. Габчак, Л. П. Киртич та іншими.

Метою роботи є теоретико-методологічне обґрунтування туристично-рекреаційного потенціалу Закарпатської області та перспективи його використання для розвитку дестинації регіону.

Для досягнення даної мети були поставлені наступні **завдання**:

- розглянути поняття туристично рекреаційний потенціал, його складові;
- проаналізувати методи аналізу і оцінки туристичних ресурсів регіону;
- охарактеризувати туристичну дестинацію як мету здійснення туристичної подорожі;
- провести оцінку туристичного потенціалу Закарпатської області;

- проаналізувати перспективи використання туристичних дестинацій Закарпаття під час воєнного стану та у повоєнний час;
- розробити проєкти використання туристичного потенціалу для реабілітації та лікування військових;
- запропонувати комплекс заходів щодо підвищення туристичної привабливості регіону.

Об’єктом дослідження є використання історико-культурного та природного потенціалу Закарпаття як фактору розвитку туризму дестинації.

Предмет дослідження – туристичні дестинації Закарпатської області.

Методи дослідження: метод статистичного аналізу, теоретичний аналіз джерел інформації з проблеми дослідження, метод порівняння, метод класифікацій та типологій, метод побудови блок-схем, метод структуризації цілей.

Теоретична, методична та практична значущість отриманих результатів полягає в узагальненні територіальних особливостей розвитку туристичних дестинацій Закарпаття та розробці конструктивних пропозицій стосовно можливостей використання регіону для розвитку різних видів туризму в повоєнний час.

Інформаційною базою послужили наукові праці В.Г. Герасименко [3], С. В. Дутчак [6], А.А. Терехуха [14], А.І. Головчан [17], Н.А. Добрянської [20], Д.І. Басюк [27], О. Кифяк [38], В.І. Мацоли [50], Л.М. Черчик, Н.В. Коленди [52] та інших, а також дані Державної служби статистики України, змістовий контент Інтернет-сторінок туристичних компаній та регіону.

Структура і обсяг дипломної роботи. Дипломна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків і списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи становить 102 сторінки.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ ТУРИСТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНУ

1.1 Туристично-рекреаційний потенціал, як основа формування туристичних дестинацій

Необхідною умовою розвитку туризму є наявність туристично-рекреаційного потенціалу, що може оцінюватися в різних масштабах: на рівні світу, країни, району тощо [1]. Значення туристичних ресурсів полягає в тому, що вони є фундаментом для створення туристичного продукту і його пропозиції, а наявність туристично-рекреаційного потенціалу може забезпечити формування й розвиток потужної та органічної регіональної туристичної дестинації, яка займатиме провідні позиції на вітчизняному чи світовому туристичному ринку [2].

Туристично-рекреаційна діяльність грає важливу роль в економіці країн та окремих регіонів, забезпечуючи раціональне використання й збереження природно-екологічних, культурно-історичних та інформаційно-пізнавальних ресурсів території [3].

Базисом туристично-рекреаційного потенціалу регіону є туристичні ресурси, які задовольняють різноманітні потреби туристів і можуть використовуватись з метою відпочинку, туризму та оздоровлення. Завдяки наявності на певній території сприятливих кліматичних умов, мальовничих ландшафтів, історико-культурних пам'яток може розвиватись її туристично-рекреаційна діяльність. Отримання високого соціально-економічного ефекту від такого розвитку, можливе лише в результаті рекреаційного освоєння території, з її благоустроєм, удосконаленням матеріально-технічної бази тощо [4].

Формування туристично-рекреаційного потенціалу регіону визначається можливістю використання ресурсів в організації та розвитку туристичної діяльності на певній території. Спроможність суб'єктів туристичної діяльності максимально ефективно використовувати туристично-рекреаційний потенціал регіону забезпечить успішний розвиток як суб'єктів туристичної галузі, так і

регіону. Туристично-рекреаційний потенціал забезпечує поліпшення туристичної привабливості території, а також робить туристичні регіони перспективними.

Загальноприйнятих трактувань поняття «туристично-рекреаційний потенціал» по відношенню до галузі туризму не існує, кожен з авторів має власне змістовне наповнення, що ускладнює уніфікацію цього терміну.

Проведений аналіз наукових публікацій вказує на широке використання у джерелах синонімічних словосполучень «туристичний потенціал», «туристичні ресурси» та «туристично-рекреаційний потенціал», що актуалізує доцільність уточнення понятійного апарату з метою його використання у дослідженнях туристичного напрямку [3]. Адже розвиток рекреаційно-туристичного напрямку як повноцінної галузі економіки актуалізував питання необхідності чіткого формулювання термінології туристично-рекреаційних ресурсів.

Г. Захаренко під «туристично-рекреаційним потенціалом» розуміє сукупність різноманітних матеріальних і нематеріальних потенціалів, які формують туристичний інтерес певного регіону, стають основою формування та споживання туристичного продукту та є необхідними для управління, контролю та розвитку виробництва й споживання продукції туристичного комплексу території, відповідно до принципів сталого економічного розвитку [5].

На думку Т. Ніколаєнко, туристично-рекреаційний потенціал території представлений сукупністю природних, культурно-історичних, соціально-економічних, геополітичних та інших передумов, необхідних для організації рекреаційної діяльності на певній території, наявністю на ній певних унікальних чи, принаймні, цікавих не лише для місцевих жителів об'єктів [3].

В своїх працях С. В. Дутчак наголошує, що туристично-рекреаційний потенціал території формують ресурси, які використовуються станом на теперішній час, а також ті, які через низку об'єктивних соціально-економічних причин наразі недоступні, але за певних умов можуть бути використані. Туристично-рекреаційний потенціал включає два поняття, які є нероздільними і взаємодоповнюють один одного. Перший – це рекреаційний потенціал, як природна складова, тобто здатність території позитивно впливати на фізичний,

психічний і соціально-психологічний стан людини. Друге поняття – це туристичний потенціал, культурно-історична спадщина, як антропогенна складова, а також окремі ландшафтні комплекси, в межах яких розташовані окремі природні або антропогенні туристичні об'єкти, зокрема музеї, пам'ятки культури, архітектури, археології, традицій краю, народні промисли тощо [6].

А.В. Дроздов акцентує увагу на дослідженні системного туристично-рекреаційного потенціалу, виокремлюючи дві основні складові: природні та культурні ландшафти, а також засоби й умови здійснення діяльності у туристичній сфері [13]. З точки зору науковця, природна складова включає такі ресурси, як: гідрографічні, геологічні, кліматичні, орографічні, рослинні і тваринні.

Професор А. Терехов у своїх дослідженнях зазначає, що туристичний потенціал – це система природних, природно-антропогенних, історико-культурних, інфраструктурних та інвестиційних компонентів [14].

Науковець Н. Святохо характеризує туристичний потенціал регіону як систему чотирьох основних складових, а саме: природно-ресурсної, історико-культурної, економічної та соціальної, які тісно корелюють між собою [15].

Тобто, підсумовуючи вище сказане, більшість авторів наукових праць визначають туристично-рекреаційний потенціал, як сукупність взаємопов'язаних ресурсів, що необхідні для досягнення певних цілей (рис. 1.1). Туристично-рекреаційний потенціал є досить об'ємним поняттям, що містить численні детермінанти, які визначають туристично-рекреаційну привабливість окремого регіону, сприяють формуванню туристичної дестинації.

Будь-яке збільшення кожного ресурсу призводить до зростання туристично-рекреаційного потенціалу. Використання туристично-рекреаційних ресурсів, які можуть бути використані задля організації туристично-рекреаційної діяльності, мають змогу підвищити потенціал регіону завдяки припливу коштів від туристичних, оздоровчих і рекреаційних послуг для зовнішніх та внутрішніх споживачів, відновлення й забезпечення умов для ефективного функціонування капіталу.

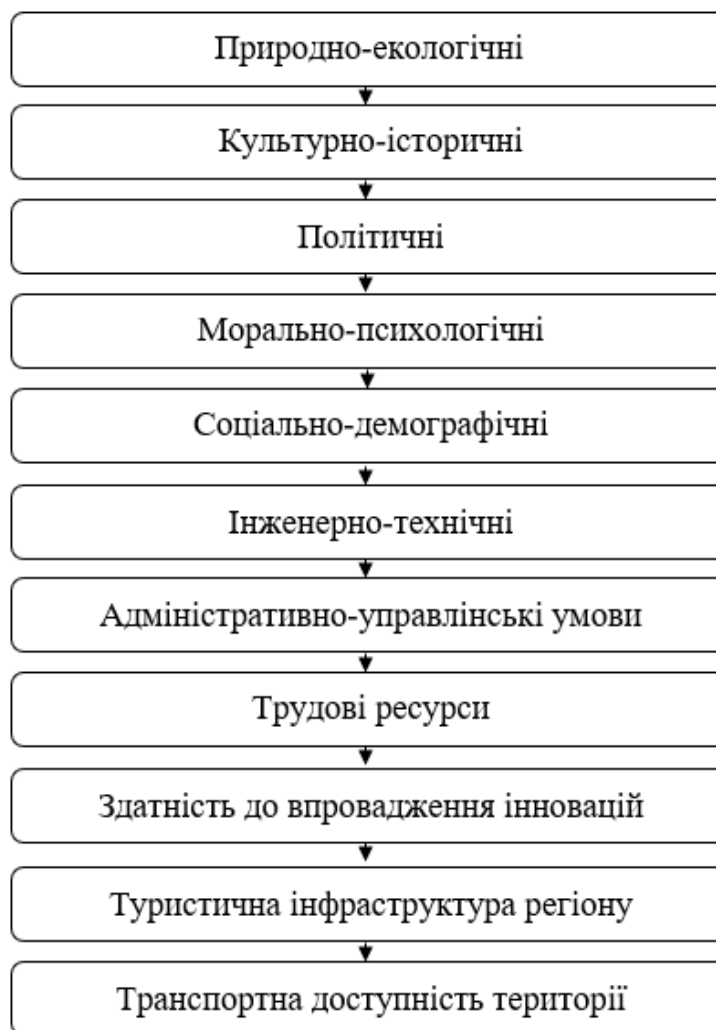

Рис. 1.1 – Чинники, що визначають туристично-рекреаційну привабливість регіону.

Джерело: створено автором на основі [13,14,15].

Основною відмінністю туристично-рекреаційного потенціалу від інших ресурсів є їх комплексність. Туристично-рекреаційні ресурси не лише задовольняють біологічні та соціальні потреби людей, а й являють собою ресурсний потенціал економічної діяльності. Рекреаційно-туристичні ресурси варто розглядати як із позицій попиту, тобто туристів, так і пропозиції, тобто підприємств, які виробляють і здійснюють реалізацію туристичного продукту [7].

Також в своїй роботі Герасименко В.Г. пропонує поділ туристично-рекреаційних ресурсів на дві основні групи, такі як: природну і антропогену, розділяючи їх на декілька компонентів [3]. Варто зазначити, що саме природні ресурси найбільше приваблюють туристів з різних країн світу, проте природним

туристичним ресурсам властива сезонність їх застосування. Рекреаційний вплив природних туристичних ресурсів зумовлює більш стабільне перебування туристів у місцях їх розташування, що відіграє важливу економічну роль. Перевага в дестинаціях антропогенних ресурсів веде до створення і розвитку таких видів туризму як: діловий, культурно-пізнавальний, релігійний.

Також науковцями введено поняття «туристичний клімат», що представлений сукупністю факторів, які сприяють розвитку чи гальмують формування туристичного потенціалу окремої території. Під сприятливим туристичним кліматом регіону мають на увазі максимально сприятливі умови для розвитку туризму в ньому (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Чинники, що впливають на туристичний клімат регіону

Мікрочинники	Макрочинники
наявні ресурси	державна політика у галузі туризму
соціально-економічний розвиток території	міжнародна ситуація
розвиток супутніх для туризму галузей	політична ситуація і геополітичні чинники
регіональні ініціативи (активність місцевої влади, громади та бізнес-середовища)	соціально-економічна ситуація в країні
інформаційне забезпечення	нормативно-правове забезпечення
рівень фінансового й кадрового забезпечення	імідж країни
імідж регіону	фінансово-економічні фактори
взаємодія органів місцевої влади та бізнесу	соціокультурні чинники
—	науково-технічний прогрес

Джерело: створено автором на основі [8]

У даний час основною метою розвитку туристично-рекреаційного потенціалу регіону має стати створення сприятливого туристичного клімату, який формується під впливом сукупності екологічних і внутрішніх факторів.

Відомо, що вплив окремих факторів зовнішнього та внутрішнього середовища не може здійснюватися лише в одному напрямку. Забезпечення позитивного туристичного клімату відповідного регіону впливає на розвиток його туристично-рекреаційного потенціалу, що в першу чергу зумовлює соціально-економічний стан регіону та держави загалом, що є кінцевим результатом формування зазначених процесів [8].

У науці немає єдиної думки щодо визначення сукупності факторів, що стимулюють або стримують розвиток туристично-рекреаційного потенціалу на регіональному рівні. Очевидно, що туристично-рекреаційний потенціал є більш широким поняттям, у якому потенціал туристичних ресурсів доповнюється окремими елементами туристичної промисловості та інфраструктури туризму. Тому під туристично-рекреаційним потенціалом регіону варто розуміти сукупний потенціал туристичних і, навіть, фінансових, трудових, інформаційних і матеріально-технічних ресурсів, залучених до розвитку туристичної індустрії та інфраструктури туризму [9].

Ряд авторів виокремлюють низку ресурсних складових туристично-рекреаційного потенціалу регіону для подальшої інтеграції та розвитку туристичної дестинації. Туристично-рекреаційний потенціал території включає в себе природно-кліматичні, історико-культурні, соціально-культурні, подієві ресурси, а також інфраструктуру туризму, маркетинг та матеріально-технічну базу [10, 12, 41].

Природні туристично-рекреаційні ресурси доцільно розглядати як ресурси, що активно використовуються задля збереження або підтримки здоров'я особистості. Сюди відносять як окремі елементи природи, так і весь природний комплекс [41].

До ресурсів природного походження належать: клімато-терапевтичні, бальнеологічні, водні, ландшафтні, лісові, орографічні та флоро-фауністичні [43].

Історико-культурні ресурси представлені сукупністю створених у процесі історичного розвитку певного регіону пам'яток матеріальної та духовної культури, що є об'єктами зацікавлення туристів. Сюди відносять: пам'ятки історії, історичні

архітектурні пам'ятки, пам'ятки сучасної архітектури, унікальні споруди культури тощо.

Соціально-економічні умови і ресурси визначаються економіко-географічним положенням території, її транспортною доступністю, рівнем економічного розвитку, трудовими ресурсами [44].

Подієві туристично-рекреаційні ресурси відносяться до динамічних факторів формування туристичних потоків, оскільки включають мотиваційні передумови подорожі до місця, де відбувається певна подія чи явище. Цей вид ресурсів не підлягає традиційному кількісному виміру, оскільки залежить від реклами події та доступності інформації про неї більш широкому колу людей. За тематикою подієві туристично-рекреаційні ресурси поділяються на: мистецькі, гастрономічні, спортивні, культурно-історичні, економічні, політичні, релігійні.

Інфраструктура туризму являє собою комплекс споруд та мереж, які забезпечують нормальний доступ туристів до туристично-рекреаційних ресурсів та їх належне використання з метою туризму.

Туристично-рекреаційні ресурси характеризуються такими показниками як: площа поширення, територіальна зосередженість, обсяг запасів, період можливого використання, універсальність, унікальність, доступність, соціальність, вартість їх експлуатації [41].

Основними властивостями туристично-рекреаційних ресурсів є їх: кліматичні умови; привабливість; доступність; ступінь дослідженості; екскурсійна значущість; пейзажні, екологічні, соціально-демографічні характеристики; потенційний запас; спосіб використання та інші [10].

Важливість туристично-рекреаційних ресурсів полягає в тому, що вони є фундаментом для створення туристичного продукту та його пропозиції. Лише комплексне застосування окремих видів ресурсів сприяє досягненню поставленої мети. Значна кількість науковців наголошує на тому, що туристичні ресурси не можуть існувати без наявності відповідних умов, до яких належать: турист, який ними користується; зазначене місце, де вони розташовані та можуть бути реалізовані; особливі прикмети і зображення, які роблять їх унікальними.

Особливість джерел формування і ресурсного забезпечення туристичного продукту зумовила появу таких специфічних об'єктів пропозиції, як DESTИНАЦІЯ – територія, приваблива для туристів як готовий туристичний продукт (туристичні центри та DESTИНАЦІЇ, конкретні міста). і села, туристичні підприємства з відомим брендом тощо), природні та антропогенні ресурси, засоби розміщення, заклади харчування, розважальні заклади тощо.

Стрімкий розвиток індустрії туризму вимагає наявності кількох груп туристично-рекреаційних ресурсів. Навіть за високих привабливих властивостей природних ресурсів, без наявності комунікацій, шляхів сполучення, комунальної інфраструктури, навчальних закладів, пам'яток культури, мистецтва тощо, неможлива туристична діяльність для широкого кола споживачів.

На основі проведеного аналізу можна зробити висновок, що туристично-рекреаційний потенціал певного регіону представлений його сукупними можливостями рекомендувати та формувати туристичні продукти, які є конкурентоспроможними та можуть бути використані для задоволення основних потреб туристів.

Саме шляхом дослідження наявних туристично-рекреаційних ресурсів та розробки системних заходів щодо їх поєднання та розвитку, виявляються потенційні туристичні продукти.

В сучасних умовах основним завданням розвитку туристичного потенціалу регіону має стати створення позитивного туристичного клімату, який формується за допомогою системи факторів навколишнього та внутрішнього середовища. Ефективне залучення в ідеальних умовах ресурсів, резервів і можливостей з метою організації та здійснення діяльності в туристичній сфері при максимальному задоволенні потреб суб'єктів забезпечує формування туристичних DESTИНАЦІЙ.

Проте в контексті реалізації державної політики та реформування туристичної сфери України виникає необхідність розробки теоретичних основ формування та розвитку туристичного потенціалу регіонів, що є складовими частинами країни.

1.2 Туристична дестинація, як мета здійснення туристичної подорожі

Оснoву управління туристичними дестинаціями в Україні складають національні та регіональні програми розвитку туризму. У зв'язку з цим постає проблема застосування методів управління розвитком територій нашої держави як туристичних дестинацій, які дозволяють реалізувати положення стратегічних документів. Поняття «туристична дестинація» є відносно новим для України, що підкреслює важливість вивчення теорії туристичних дестинацій та міжнародного досвіду управління ними. Як зазначає І. Нестерчук: «позиціонування, просування та управління туристичною дестинацією, безумовно, є одним із головних завдань, коли йдеться про привабливість конкретного регіону з туристичної точки зору» [22].

Туристична дестинація сприймається як територія з певним переліком засобів обслуговування, зручностей та послуг з метою максимального забезпечення потреб туристів. Тобто, туристична дестинація повинна поєднувати найбільш важливі компоненти туризму, необхідні для споживачів туристичних послуг. Туристичні дестинації та їх імідж безпосередньо приваблюють туристів, мотивують їх скористатися відповідними послугами, активізуючи у такий спосіб всю туристичну систему [45].

Вперше термін «дестинація» було використано у 1840 році, для відображення географічної території, що має певні межі та може залучати широку групу туристів через надання відповідних туристичних послуг [42].

У той час термін сприймався туристами і організаторами туристичної галузі як «напрямок маршруту». І якщо для більшості подорожуючих термін «дестинації» так і залишився в первинному значенні, то для професійного туризму впродовж багатьох років відбувалися поступові модифікації та ускладнення значення даного визначення.

Незважаючи на широке використання терміну «дестинація», останнім часом паралельно з ним з'являється поняття «туристична дестинація» як найважливіший

елемент регіональної туристичної системи та суб'єкт управління регіональним розвитком [45].

За визначенням Європейської комісії дестинація являє собою «територію, котра окремо ідентифікується і підтримується для туристів як місце відвідування й у межах якої туристичний продукт виробляється одним чи декількома закладами або організаціями» [23].

Сучасний Оксфордський туристичний словник трактує це поняття як «країни, регіони, міста та інші території, що приваблюють туристів, є основними місцями локалізації туристичної діяльності, туристичних потоків та їх вартості; місця максимальної концентрації туристичних атракцій, засобів розміщення, харчування, розваг, інших послуг та економічного, соціального та фізичного впливу туризму» [24].

Всесвітня туристична організація (UNWTO) запропонувала таке визначення: «дестинація – це фізичний простір, у якому відвідувач проводить принаймні один день. Він включає такі туристичні продукти як послуги та пам'ятки, а також туристичні ресурси впродовж одного дня подорожі. Цей простір має фізичні та адміністративні межі, які визначають форму його управління, імідж і репутацію, конкурентоспроможність на туристичному ринку» [25]. У даний час Всесвітня туристична організація (UNWTO) визначає дестинацію як головний пункт призначення туристичної подорожі, територію, відвідування якої є головним фактором у прийнятті рішення про поїздку. Однак, якщо такі місця неможливо визначити, основним пунктом призначення вважається місце, де відвідувач провів більшу частину свого часу під час подорожі. Дестинація є визначальним елементом туристичної системи і розглядається як провідний фактор формування та доставки туристичного продукту [26].

Д. Басюк у своїх працях пропонує розглядати туристичну дестинацію як місцевість, що поєднує природні, природно-антропогенні, культурно-історичні туристично-рекреаційні ресурси, необхідну транспортну інфраструктуру й достатній рівень розвитку туристичної індустрії, що комплексно забезпечує конкурентоспроможність туристичного продукту [27].

Відповідно до маркетингового підходу туристична дестинація є сукупністю туристичних ресурсів, туристичної інфраструктури та туристичних атракцій територіальної громади, що оптимально підібрані та скомпоновані таким чином, щоб максимально відповідати потребам й очікуванням туристів.

Тобто це поняття, характеризує регіони, міста, країни і інші території, які приваблюють туристів та є головними місцями локалізації туристичної діяльності.

В науковій літературі представлено декілька варіантів класифікації дестинацій. Так, Т. І. Ткаченко поділяє їх: за масштабом (туристичний регіон, країна, адміністративно-територіальна одиниця, туристичний об'єкт); видом туризму (екологічна, пізнавальна, освітня, культурологічна тощо); метою подорожі (комплексна, лікувальна, ділова, спеціалізована, пізнавальна); ступенем навантаження (слабко, оптимально, максимально чи пере- навантажена) [33].

Класифікація дестинацій в працях А. І. Головчана відбувається відповідно до видів ресурсів: природно – географічні, природно-антропогенні, культурно-історичні, соціально-економічні [34].

Натомість, В. К. Кіптенко класифікує дестинації за їх прийнятною спроможністю: регіони, що можуть прийняти значну кількість туристів без шкоди для їх туристичної цінності, та ті, які можуть прийняти лише обмежену кількість туристів без перевищення допустимого рівня для еколого-естетичного стану навколишнього середовища [12].

Саме наявність усіх цих елементів забезпечує пропозицію комплексного туристичного продукту і максимальну реалізацію кінцевої мети подорожі кожного туриста [33].

Туристична дестинація є однією з найважливіших у системі туризму, оскільки вони та їх імідж приваблюють туристів, мотивують прибуття та активізують всю туристичну систему. Таким чином, важливо підтримувати різницю між умовами дестинації та звичайними умовами, шляхом належного проектування та управління, щоб уникнути розвитку «уніфікованого туристичного ландшафту» [20].

Подорожувати туристи можуть як в одну так і в декілька destinations, які можуть бути відмінними за структурою та масштабом. Різні destinations показують відмінний рівень розподілу або насиченості активності туриста в регіоні, рівень та тип обслуговування, проведений час та використані кошти в різних частинах регіону.

Вибір destinations залежить, перш за все, від особистої мотивації туриста. Далі критерієм вибору є ступінь облаштованості місця відпочинку, який визначається рівнем розвитку туристичної інфраструктури, а саме системи транспортного сполучення, розміщення, харчування, розваг, екскурсійного обслуговування, роздрібною торгівлі туристичними продуктами та сувенірами тощо [28].

Destinations можуть бути первинними та вторинними. Первинна destination являє собою територію, котра цікавить туриста в першу чергу, через її атрактивність. Саме на цій території турист споживає основний туристичний продукт. Вторинна destination – це місцевість, яка розташовується на шляху туриста до основної (первинної) destination, де туристи може зупинитися на декілька днів, через її територіальну близькість до первинної destination.

Вся туристична індустрія так чи інакше пов'язана з терміном «туристична destination». Ресурси та позитивний імідж destination є основною мотивацією та причиною подорожі [47].

На нашу думку, функціонування туристичної destination залежить від формування та використання туристично-рекреаційного потенціалу певного регіону за допомогою просування комплексного туристичного продукту. Саме це формує привабливість destination, її відповідність ринковим потребам ринку, забезпечуючи ефективність її діяльності.

До комплексного продукту destination належать:

- атракції (створені природньо або штучно);
- інфраструктура (готельне господарство, заклади харчування, магазини, інформаційне забезпечення тощо);
- доступність (транспортна, візова);

- види активності (заходи та різновиди діяльності, чим турист може зайнятися перебуваючи в дестинації);
- додаткові послуги (медицина, правопорядок, фінансові установи, зв'язок) [27].

Маркетинг та маркетингова програма є досить важливими елементами формування продукту туристичної дестинації та просування регіону на туристичному ринку. Саме тому, актуальною є розробка, апробація та впровадження технологій маркетингу туристських дестинацій в програми та практику просування територіальних громад. Прагнучи підвищити імідж регіону туристичні дестинації активно включаються в боротьбу за право проведення різних подій та івентів, що неодмінно привернуть увагу туристів [29].

Туристична дестинація, як вважає Г. Кучерява, є ключовим компонентом системи туризму, адже формується завдяки функціонально пов'язаним елементам (туристичні ресурси, інфраструктура регіону, трудовий потенціал, органи управління), які розташовані на певній території, мають інформаційно-комунікаційні структури для забезпечення виконання стратегії і тактики виробництва й реалізації туристичного продукту, направлених на її ефективну економічну, соціальну та екологічну діяльність [34].

Проведений аналіз літературних джерел, дає нам підставу зробити висновки, що для перетворення території в туристичну дестинацію необхідно враховувати наступні вимоги: наявність місць розміщення, харчування, розваг; надання певного рівня якості послуг; високорозвинута транспортна система; наявність визначних пам'яток, що цікавлять туристів (наявність фактору привабливості є одним з основних чинників конкуренції між дестинаціями та певною «родзинкою» для залучення туриста); інформаційних і комунікаційних систем, як необхідних інструментів інформування туристичного ринку про дестинації.

Туристична привабливість дестинації формується наявними і потенційними туристичними об'єктами місцевого та міжнародного значення. Екологічними характеристиками туристичної дестинації є здорове довкілля, цікаві орієнтири і

якісна просторова організація туристичних місць. Досить часто туристичні дестинації компонується із рекреаційними, що володіють атракціями, спроможними приваблювати туристів, задовольняючи потреби широкої групи відпочиваючих. Рекреаційна дестинація є необхідною умовою лікувально-оздоровчого, купально-пляжного туризму, її репутація та імідж приваблюють туристів, є мотивуючим чинником першого та повторних візитів [29].

Слід враховувати, що деградація та пошкодження існуючих чи потенційних туристичних об'єктів, значно погіршує потенціал розвитку туристичної дестинації. Це також призводить до зниження якості їх екологічних характеристик. Таким чином, на нашу думку, руйнування елементів туристичної бази та довкілля може у довгостроковій перспективі призвести до суттєвого зниження туристично-рекреаційного потенціалу дестинації.

Під маркетингом туристичної дестинації розуміють цілеспрямоване формування та просування іміджу туристичної території та її туристичних продуктів на внутрішньому та зовнішньому ринках. У центрі уваги маркетингу туристичної дестинації – цільові групи споживачів туристичних продуктів і послуг [30].

Світовий досвід показує, що маючи ресурси та ідею, можна зробити дестинацію з будь-чого: для цього потрібно мати достатні ресурси та основну ідею, яка послідовно втілюється в життя. Успіх дестинації, яка просуває свою туристичну привабливість, безпосередньо залежить від її доступності, ефективності маркетингової комунікації та політики розподілу, швидкості подачі інформації, її актуальності, своєчасності надходження, адекватності та повноти [48].

Встановлено, що бурхливий розвиток туризму в останні роки призвів до значного зростання кількості туристів, значно посилилася конкуренція. Для деяких туристичних напрямків це обернулося загрозою втрати іміджу, адже чим більше доступних туристичних напрямків, тим менш затребуваними будуть ці місця, де переважають туристичні продукти одного напрямку.

Маркетинг туристичної дестинації передбачає, що суб'єктами, які її активно просувають, є: територіальні органи управління; туристичні агентства та туроператори; торгові компанії, спортивні комітети та федерації; будь-які інші структури, які локалізовані та діють у регіонах, щоб привернути увагу негативних споживачів та утримати вже існуючих [49].

Поінформованість про туристичну дестинацію забезпечується за допомогою брендингу, який є способом спілкування зі споживачами для встановлення в їхній свідомості унікальності дестинації та її диференціації порівняно з конкурентами [18]. Бренд-менеджмент туристичної дестинації забезпечує ряд стратегічних переваг: сформований бренд дозволяє встановлювати більш високу ціну на туристичні послуги; створює відчуття лояльності до туристичної дестинації; сприяє більшому успіху нових продуктів; забезпечує додаткові важелі впливу у разі встановлення партнерських відносин з інвесторами; відомий бренд робить дестинацію більш привабливою для інвестицій.

Мода на дестинацію починається з позитивних відгуків про неї, а потім підтримується стараннями підприємців, спрямованих на створення відповідної інфраструктури, ексклюзивних розваг та послуг, підтримку високих стандартів сервісу

Підхід до управління туристичними дестинаціями повинен бути направленим на вирішення проблем інтенсифікації їх розвитку, а саме, забезпечення збереження кількості та якості явних туристичних ресурсів, упровадження інноваційних технологій у процеси формування, реалізації та надання туристичних послуг, підвищення рівня оновлення основних фондів інфраструктури, а також збільшення пропускнуєї спроможності дестинацій [34].

В умовах популяризації туризму найбільш бажаний вид взаємин туристичної дестинації та цільової аудиторії. Тоді споживачі переходять в категорію взаємодіючих партнерів, а територія має розвинену інфраструктуру й послуги.

Туристичні дестинації, які можуть бути створені в регіонах Західної України, здатні формувати різноманітні види туристичних продуктів,

конкурентоспроможних не лише на внутрішньому, а й на міжнародному туристичних ринках, залучати велику кількість туристів та суттєво впливати на соціально-економічний розвиток області. Забезпеченість туристичними ресурсами підтверджує, що туристичні дестинації можуть спеціалізуватися на певних видах туризму і в залежності від мети подорожі повністю задовольняти попит на різноманітні туристичні послуги.

Для узагальнення сучасної практики формування і розвитку туристичних дестинацій О. Кифяк запропонував класифікацію туристичних дестинацій залежно від наявних туристичних ресурсів: гірськолижного спортивно-оздоровчого туризму; лікувально-оздоровчі туристичні; пізнавального туризму; відпочинкового туризму; сільського, екологічного, зеленого туризму; культурно-релігійного туризму [38].

1.3 Методика оцінки ресурсного потенціалу туристичної дестинації

Під комплексним аналізом туристично-рекреаційних ресурсів розуміють правильну політику та цілеспрямовані заходи стосовно розвитку туризму як одного з провідних секторів економіки дестинації.

У сучасних умовах активізації розвитку туристичної діяльності актуальним та дискусійним залишається питання визначення підходів до оцінювання туристичних ресурсів та дослідження механізму формування та розвитку туристичного потенціалу території, дестинації. Серед науковців немає однозначного погляду на трактування ключових категорій, які широко використовуються для оцінювання перспектив розвитку туризму [14].

Досліджуючи туристично-рекреаційний комплекс регіону, В. І. Мацола [50] оцінює його у натуральних та вартісних показниках. Натуральними показниками при цьому виступають запаси ресурсів та виражена через них потенційна спроможність задоволення рекреаційного попиту населення території, а показниками туристично-рекреаційного потенціалу територій – їх рекреаційна місткість, характеристика наявних і перспективних центрів відпочинку, туризму та

санаторно-курортного лікування [32]. Економічна оцінка цього виду потенціалу проводиться з огляду на наявні та перспективні центри відпочинку, туризму та санаторно-курортного лікування з урахуванням ціни рекреаційно-туристичних послуг.

Методика компонентної оцінки туристично-рекреаційного потенціалу територій, розроблена Л. Черчик, визначає сукупну можливість природних рекреаційних ресурсів задовольняти рекреаційні потреби людей з урахуванням запасів і норм їх використання [52].

Існує також думка, що оцінку природно-ресурсного потенціалу необхідно здійснювати на основі розрахунку продуктивності рекреаційних ресурсів та економічного ефекту від його використання [35].

Для здійснення класифікації курортно-рекреаційних територій з урахуванням їх природно-ресурсного і соціально-економічного потенціалу на увагу заслуговує комплексний підхід В. Руденка до оцінювання природно-ресурсного потенціалу регіонів України, його диференціації та економічної ефективності [25].

Ю. Шабардіна, досліджуючи туристично-рекреаційний потенціал, пропонує здійснювати його діагностику через призму двох складових, а саме оцінки рекреаційної активності, зокрема через показники активності щодо задоволення рекреаційних потреб в оздоровленні та відпочинку, в послугах заклади культури, в туристичному обслуговуванні; оцінка рекреаційного потенціалу через показники історико-культурної спадщини, природно-рекреаційних, інфраструктурних, інноваційно-інвестиційних ресурсів, стану довкілля [51].

Л. Черчик, Н. Коленда, досліджуючи туристично-рекреаційний потенціал регіону, пропонують для його оцінки використовувати п'ять груп показників, які характеризують природно-рекреаційну, фінансову, інфраструктурну, трудову та екологічну компоненти [52].

І. Зелінський пропонує методичний підхід до оцінки туристично-рекреаційного потенціалу, який зводиться до чотирьох етапів оцінки. На першому етапі проводиться оцінка об'єктів природного потенціалу регіону, які можуть бути

використані в рекреаційних цілях. На другому етапі – оцінка рівня використання природного потенціалу регіону в рекреаційних цілях, на третьому етапі – оцінка стану та використання рекреаційно-оздоровчих закладів та відповідної інфраструктури регіону. Четвертий етап, під час якого проводиться оцінка ефективності рекреаційно-оздоровчого забезпечення регіону, є завершальним [53].

Конкурентоспроможність дестинації включає в себе такі об'єктивно вимірювані змінні, такі як кількість відвідувачів, частка ринку, зайнятість в туризмі та додана вартість, яка створюється туристичною індустрією, а також суб'єктивно вимірювані змінні, такі як багатство культури і спадщини, якість туристичного досвід. Таким чином, поступово в основу конкурентоспроможності дестинацій обов'язковим пунктом увійшла не тільки економічна, а й екологічна, соціальна, культурна, політична стійкість.

На нашу думку, оцінка існуючого туристично-рекреаційного потенціалу та туристичних ресурсів повинна враховувати: унікальність наявних об'єктів, відмінності в доступності об'єктів, в площі розміщення об'єктів в межах регіону, різноманітність та комплексність наявних об'єктів, фізичний стан об'єктів.

Однак, у наукових літературних джерелах на теперішній час не сформовано єдиного методичного підходу стосовно оцінки як туристично-рекреаційних ресурсів, так і туристично-рекреаційного потенціалу. Деякі науковці вважають, що має оцінюватись «рекреаційний потенціал» [37], розуміючи під цим терміном систему природних та історико-культурних об'єктів[38]. Загальноприйнятою методикою є оцінка туристичних та історико-культурних ресурсів у балах [39]. При оцінці перспектив розвитку туризму сформувалося кілька основних підходів: психолого-естетичний, технологічний, рентний або грошовий, кадастровий та бальний оцінки [11]. Відсутня єдність і щодо територіального охоплення оцінюваних туристичних ресурсів та їх потенціалу: місцевості, територіально-адміністративної одиниці, району, області, кластеру.

За кордоном вченими представлено ряд моделей оцінки дестинації, зокрема використовуються такі методи оцінки, як кластерний аналіз, аналіз витрат і вигод

від туризму в економіку, мультиплікативний аналіз, багатовимірне шкалювання, конфірматорний факторний аналіз, експертні методи.

Методичні підходи, запропоновані науковцями, орієнтовані на визначення рейтингу туристичних регіонів, порівняння зазначених показників, але така система підрахунку сама по собі не забезпечує обґрунтованого та об'єктивного вибору стратегії розвитку туристичного комплексу, визначення основних напрямів розвитку туристичного комплексу. і можливості. Слід зазначити, що оцінка окремих ресурсних складових туристичної галузі не може бути використана сама по собі, оскільки є суб'єктивною.

Проблема визначення єдиної методології оцінки туристичного потенціалу полягає в тому, що туристичний сектор включає організації, які належать до різних галузей економіки. У рамках їхньої діяльності важко визначити, яка частина доходу надходить від туристів, а яка – від інших споживачів. Абсолютні статичні дані не дають правильної відповіді про те, наскільки успішно функціонує сфера туризму у відповідній державі. Для отримання достовірних результатів щодо оцінки туристичного потенціалу держави необхідне впровадження комплексних методик, які забезпечують інтегральний результат за різними показниками. Також варто враховувати ефективність використання тих ресурсів, якими володіє дестинація і які впливають на загальну привабливість туристичного напрямку.

У методиці оцінки туристично-рекреаційних ресурсів реалізовано обмежену кількість параметрів щодо їх оцінювання, що не забезпечує детального розуміння стану ресурсного потенціалу розвитку туризму та рекреації регіону; в параметрах оцінки виявлено відсутність показників успішності використання туристичних ресурсів; будь-який запропонований сучасними науковцями метод системної оцінки туристичних ресурсів обов'язково потребує уточнення на основі природно-кліматичних, ландшафтних умов та специфіки історичного, соціального та економічного розвитку певної території; постає проблема збору інформації, необхідної для системної оцінки ресурсів розвитку туризму та рекреації; до того ж у більшості випадків оцінка суб'єктивна.

Проте доцільність і необхідність кількісної оцінки туристичної привабливості на рівні країни, сфери чи певного регіону пояснюється виявленням тих територій, стимулювання розвитку яких призведе до можливості отримання максимально швидкого економічного результату, тобто системи ефектів.

РОЗДІЛ 2

ОЦІНКА ТУРИСТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ

2.1 Передумови розвитку туристичного потенціалу Закарпаття

Закарпатська область розташована в західній частині України і є важливою частиною Карпатського регіону та однією з наймолодших адміністративних одиниць України. Вона є географічним центром Європи, межує з Львівською та Івано-Франківською областями та чотирьома державами Європейського Союзу. Унікальне геополітичне положення області на перехресті міжнародних транспортних, економічних, торговельних та культурних маршрутів забезпечує активний розвиток та зміцнення туризму в цьому регіоні.

Загальна площа Закарпаття становить 12,8 тис. км² (2,1 % території України), а чисельність населення станом на 1 січня 2021 р. – 1250,1 тис. осіб. На території області проживає більше 75 національностей. Адміністративним центром є місто Ужгород, що найбільше за кількістю населення в Закарпатті [54].

Різноманітність природних умов та ландшафтне різноманіття зумовлюють відносно високий природно-ресурсний потенціал (ПРП) досліджуваної території, що характеризується особливістю видового складу природних ресурсів, їх концентрації і запасів. Розташування території області переважно в гірській місцевості (близько 75 % площі) спричинює наявність особливого клімату, специфічних корисних копалин, спеціалізацію сільського господарства тощо. Загалом, частка природно-ресурсного потенціалу Закарпатської області становить 2,5 % від загального потенціалу України, найбільш вагомими складовими є водні (31,5 %) та природно-рекреаційні (28,6 % ресурси [55].

Клімат Закарпаття – помірно континентальний, вважається найсприятливішим за кількістю днів, які є досить комфортними для активного відпочинку. Найтепліший місяць – липень, а найхолодніший – січень. Середньорічна температура коливається від +8,5°C до +4°C. Тут переважає морське повітря помірних широт, яке переноситься південно-західними вітрами з

Атлантичного океану і Середземного моря, зумовлюючи досить високі температури і відносну вологість повітря в зимовий період. Гірські масиви суттєво впливають на клімат Закарпаття, функціонуючи як природний бар'єр, що захищає територію області від холодних північних вітрів [56, с. 65]. Для зимового відпочинку найбільш вигідним є Полонинсько-Чорногірський масив, де тривалість снігового покриву становить 5–6 місяців, а його товщина варіює від 10 до 35 сантиметрів, що створює умови для формування різноманітних осередків зимового відпочинку та спорту (рис. 2.1).

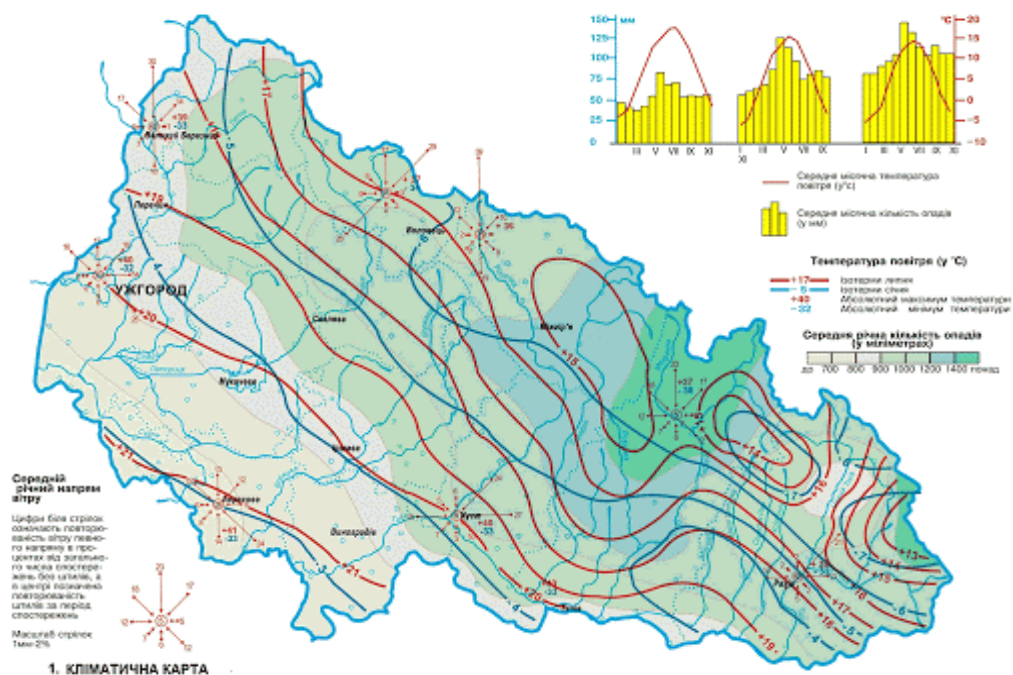

Рис. 2.1 – Клімат Закарпатської області [57].

Територія Закарпаття охоплює головну частину південних схилів Східних Карпат і водночас є верхів'ям водозбору міжнародного водотоку річки Тиси, характеризується своєрідним ландшафтом і біорізноманіттям.

Приблизно 80 % території області займають гірські масиви, утворюючи з південного заходу на південний схід Верховинський, Вододільний хребет, Горгани, Свидовець, Чорногора, Полонинський хребет, Рахівський масив, Вулканічні Карпати (рис. 2.2).

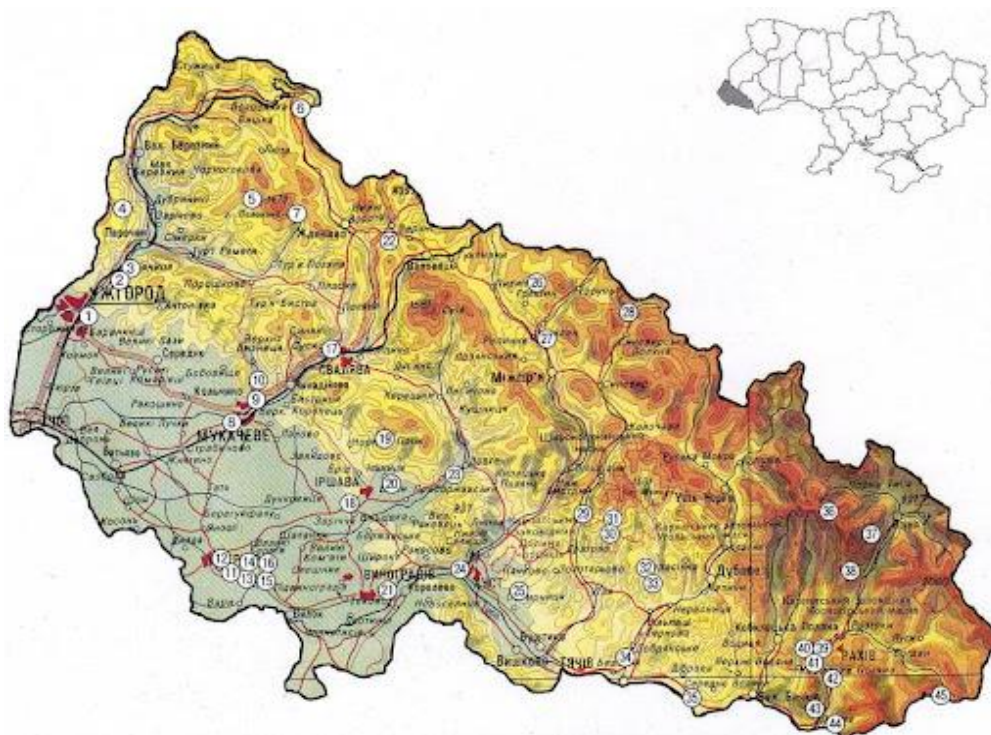

Рис. 2.2 – Рельєф Закарпатського регіону [58].

Карпатські гори надають унікальності Закарпаттю, приваблюючи своєю красою та величию тисячі туристів. Особливістю є найвища точка України – г. Говерла (2061 м), яка знаходиться у гірському масиві Черногора, більша частина якого розміщена на території Карпатського біосферного заповідника та Карпатського національного природного парку. З вершини Говерли відкриваються величні краєвиди Черногірського хребта, підйом доволі легкий, а тому багато українців своє розпочинають знайомство з карпатськими горами саме з цієї гори [59].

Перераховуючи наймальовничіші вершини Карпат, варто згадати гори Бребенескул (2035 м), Піп Іван Черногірський (2028 м), Петрос (2020 м), Гутин Томнатик (2016 м), Ребра (2001 м), Менчул (1998 м), Піп Іван Мармароський (1936 м), Туркул (1933 м), Брескул (1911 м) та Близниця (1883 м), які є складовими численних пішохідних гірських маршрутів, що користуються популярністю у туристів, які є прихильниками активного відпочинку[59].

Синевирський перевал, який розташований поміж смт. Міжгір'я та селом Синевир на Закарпатті, вражає мандрівників захоплюючим краєвидом, що відкривається з нього. Перевал часто слугує переправним пунктом та місцем

відпочинку для туристів, що мандрують Карпатами. У сезон на Синевирському перевалі працює невеликий ярмарок, де можна придбати туристичні сувеніри та продукцію від місцевих виробників [60].

Полонина Боржава може зачарувати як новачка, так і бувалого мандрівника. З початку червня тут можна куштувати високогірні чорниці, споглядаючи дивовижні зелені пейзажі. Взимку – милуватись засніженими краєвидами українських гір, попиваючи духмяний чай. Боржава щороку приманює на свої маршрути тисячі туристів, а зручне розташування та наявність крісельного підйомника робить її чудовим місцем для подорожі Карпатами та прогулянок з дітьми [60].

Численних туристів і відпочиваючих також приваблюють мальовничі Ворочовські скелі, що являють собою поєднання урвистих скель із широким плесом річки Уж; дивовижний витвір природи Карстовий міст (унікальна арка, яка утворилася внаслідок карстових процесів); Стільське городище – унікальний комплекс скал та печер, що існував ще до Київської Русі, та є давнім поселенням білих хорватів (рекомендується поєднувати із відвідинами місцевого музею) [60].

Водні ресурси мають найбільший потенціал у структурі природно-ресурсного потенціалу Закарпатської області (31,5 %) [61, с. 78]. Регіон відзначається істотною кількістю та різноманітністю водойм, густою річковою мережею, яка включає 152 річки довжиною понад 10 км, найбільшою серед них є р. Тиса, загальна довжина якої становить 967 км, з яких 240 км протікають на території області [62]. Сплав гірською річкою Тиса користується популярністю у любителів екстремального туризму, завдяки мальовничим краєвидам, численним порогам і великій швидкості течії. Протягом усього маршруту туристи мають змогу спостерігати мальовничі схили, дивовижні ландшафтні пейзажі та гори.

Також в області налічується 137 природних озер, із яких найбільшим і найвідомішим є Синевир. Для його збереження у 1974 році було організовано ландшафтний заказник державного значення «Синевирське озеро», а у 1989 році створено НПП «Синевир» [59], який відвідують туристи з усього світу. Озера області поділяються за походженням на загатні, карстові, антропогенного

походження та вулканічні, надаючи регіону різноманітність природних водойм [61, с. 80]. Характерною особливістю досліджуваної території є наявність великої кількості реліктових льодовикових озер у високогір'ях гірських хребтів, зокрема – Черногора та Свидовець. Серед них найвідоміші Бребенескул, Брескул, Ворожеска та інші. Водні ресурси Закарпатської області створюють ідеальні умови для різноманітних видів рекреації, що привертає туристів та прихильників активного відпочинку.

Водоспади Закарпаття «Шигівський», «Яловий» в заповіднику «Зачарована долина» Хустського району, «Шипіт» (с. Пилипець), «Скакало» (с. Чинадієво), «Воєводино» (с. Тур'я Поляна), «Соловей», «Червоний партизан» (с. Лумшори), «Труфаниця» (с. Ясіня) також приваблюють численних туристів, є складовими маршрутів та екскурсійних турів [63].

Особливістю Закарпаття є солоні озера, що лежать в Тячівському районі (села Теремля, Нересниця та смт Солотвино), найвідоміше із них – озеро Кунігунда. Ропа та мул цих озер можуть ефективно використовуватися для грязелікування, бальнеотерапії (ропні ванни), таласотерапії (купання в озері) [61, с. 80].

Досліджуваний регіон характеризується надзвичайною різноманітністю та видовим багатством рослинності і тваринного світу, що складає основу для розвитку багатьох цікавих видів туризму, таких як пізнавального, рекреаційного, аматорського та зеленого. Рослинний світ Закарпаття є доволі різноманітним, велика частина угруповань ще й досі зустрічається в природному середовищі. Наразі флора області налічує 2613 видів більшість з них є аборигенними. З унікальної флори 143 види занесені до Червоної книги України [64].

Найбільшим багатством області є ліси, які займають понад 50 % території [61, с. 80] та використовуються для задоволення потреб населення у лікуванні, відпочинку та особливо рекреаційному туризмі. У регіоні курортні ліси виділені навколо всіх санаторіїв та санаторно-курортних комплексів. Найбільші площі лісів розміщено навколо курортів «Поляна», «Сонячне Закарпаття» та «Квітка Полонини» (загальна площа – 2,6 тис. га) [65, с. 49].

Розглянемо місця Закарпатської області унікальна флора яких щороку приваблює значну кількість туристів.

Однією із популярних локацій є Долина нарцисів біля м. Хуст в урочищі Кіреші. У сезон цвітіння дикого нарцису вузьколистого це місце відвідують тисячі туристів. Пік цвітіння припадає на другу–третю декади травня. Це єдине в Європі місце, де дикі нарциси ростуть на рівнині, оскільки це високогірний вид поширений в основному в Альпах, на Балканах і в Карпатах на висотах 900–2000 м над рівнем моря [60].

Дендропарк «Березинка», де ростуть понад 300 видів традиційних та екзотичних рослин зацікавлює відвідувачів, які хочуть побачити шафран Гейфеля (крокуси) в Карпатах. Цвітіння крокусів припадає на середину березня. Його також можна подивитися у колочавському музеї «Старе село» що на Міжгірщині [59].

Мукачево та Ужгород приваблюють туристів цвітінням сакури, що триває близько двох тижнів і припадає приблизно на кінець квітня–початок травня, залежно від погодних умов. Перші рослини було привезено з Відня ще в 1923 році. Алея сакур на набережній річки Уж є найдовшою в Європі. У Мукачеві росте майже 8 тисяч сакур, загальною довжиною вулиць з сакурами більше 4 кілометрів [59].

Фауна регіону характеризується переважно лісовими видами (зустрічається близько 35 % видів ссавців України) [61, с. 81]. На території НПП «Синевир» розташовано реабілітаційний центр бурих ведмедів площею 12 га [66], що є відкритим для туристів, які мають змогу отримати детальну історію про кожного вихованця.

Закарпаття належить до областей України з найбільш розвиненою мережею природно-заповідних територій і об'єктів. Нині в регіоні функціонує Карпатський біосферний заповідник, створено 3 національні природні парки: «Зачарований край», «Синевир», «Ужанський». Крім них, є заповідники, пам'ятки природи та природні парки регіонального та місцевого значення.

Також варто звернути увагу на бальнеологічні ресурси Закарпаття, які представлені різноманітними мінеральними та термальними водами. На території

області налічується 620 джерел мінеральних вод, з них понад 300 детально досліджено. У регіоні розташовані ключові об'єкти видобутку вуглекислих гідрокарбонатних натрієвих вод і гідрокарбонатних вод. Розвідані і затверджені запаси цих вод достатні для оздоровлення та лікування більше як 5 млн осіб на рік [67].

За газовим складом переважна кількість мінеральних вод Закарпаття є вуглекислими (75 %), а також містять азотні й азотно-метанові компоненти (18 %), сульфідні (7 %) [68].

В регіоні представлено майже всі найбільш відомі мінеральні води: гідрокарбонатні натрієві, хлоридно-гідрокарбонатні, гідрокарбонатно-сульфатні, кальцієво-магнієві, сульфатні, миш'яковисті, кремнієві. Відповідно до відомих аналогів на Закарпатті присутні мінеральні води типів Єсентуки, Боржомі, Арзни, Нарзан і унікальні мінеральні води, які не мають подібності, такі як Кельчинська, Сойминська, Поляно-Квасівська та інші [68].

На нашу думку доцільно охарактеризувати бальнеологічні ресурси Закарпатської області, серед яких природні джерела мінеральних вод, штучні свердловини, працюючі свердловини, термальні свердловини та санаторно-курортні об'єкти в розрізі окремих районів, що беззаперечно робить їх привабливими при виборі туристами дестинації для відпочинку (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Бальнеологічні ресурси Закарпатської області (2022 р.)

Райони	Природні мінеральні джерела	Штучні свердловини	Працюючі свердловини	Термальні свердловини	Санаторно-курортні об'єкти
Берегівський	10	9	0	8	4
Мукачівський	33	90	29	14	19
Рахівський	111	38	4	0	4
Тячівський	46	18	7	3	6
Ужгородський	40	27	1	0	5
Хустський	130	66	11	3	10

Джерело: складено автором на основі [69]

Мінеральні води усіх бальнеологічних груп, виявлені у різних частинах області, є неоціненним джерелом корисних мінералів та сприяють поліпшенню стану здоров'я людей, що робить регіон привабливим місцем для туристів, які потребують оздоровлення та рекреації [68]. Доцільно представити інформацію про кількість джерел по районах у вигляді графіків.

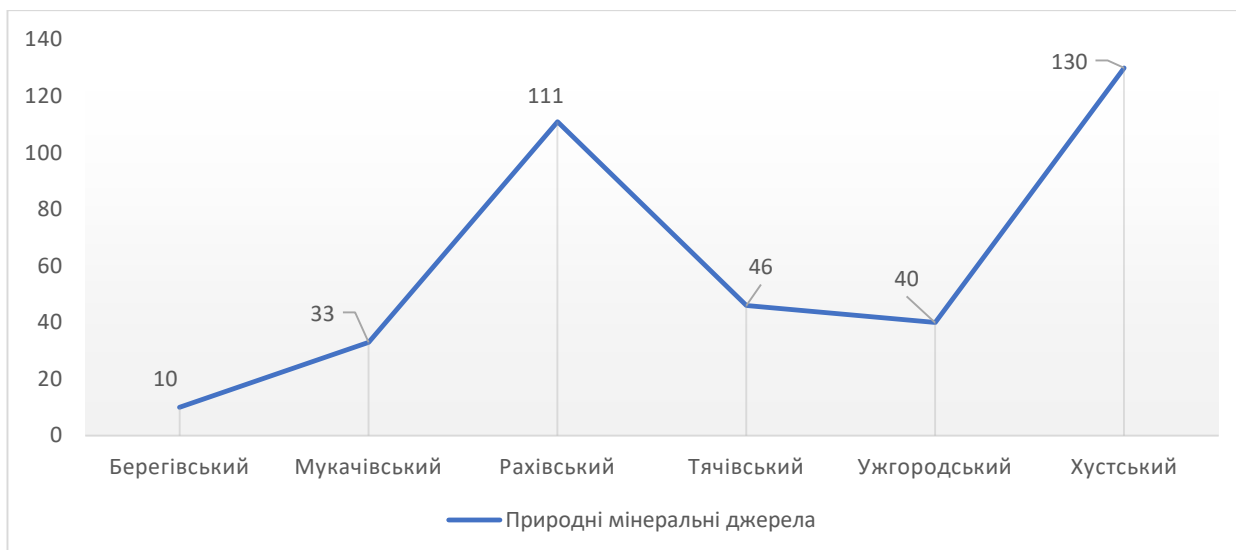

Рис. 2.3 – Природні мінеральні джерела Закарпатської області [69]

Як видно із рисунка 2.1, найбільше природних мінеральних джерел розташовано на території Хустського р-ну, на другому місці – Рахівський район. У той час, як в інших районах їх кількість є значно меншою.

Не менш важливими є штучні свердловини мінеральних вод, які використовуються в санаторному лікуванні туристів. Тому необхідно охарактеризувати і таку категорію бальнеологічних джерел.

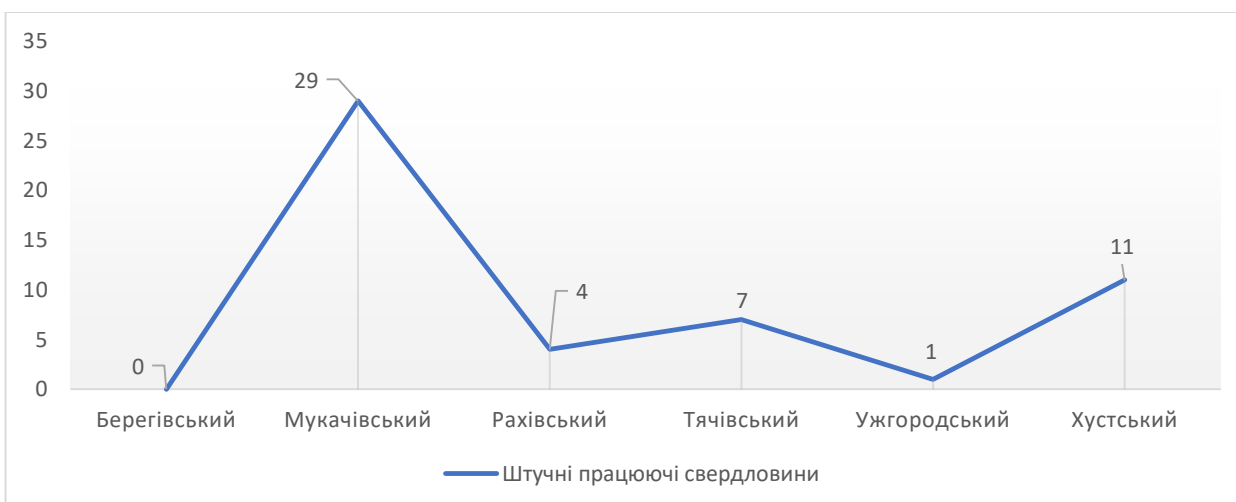

Рис. 2.4 – Штучні працюючі свердловини Закарпаття [69]

Аналізуючи дані, представлені на рис. 2.4, можна зробити висновок, що лідером за кількістю працюючих свердловин є Мукачівський р-н. У Берегівському районі така категорія бальнеологічних джерел відсутня.

Також, на нашу думку, доцільно виділити термальні свердловини, адже саме довкола них останнім часом відбувається будівництво термальних оздоровниць та СПА-центрів.

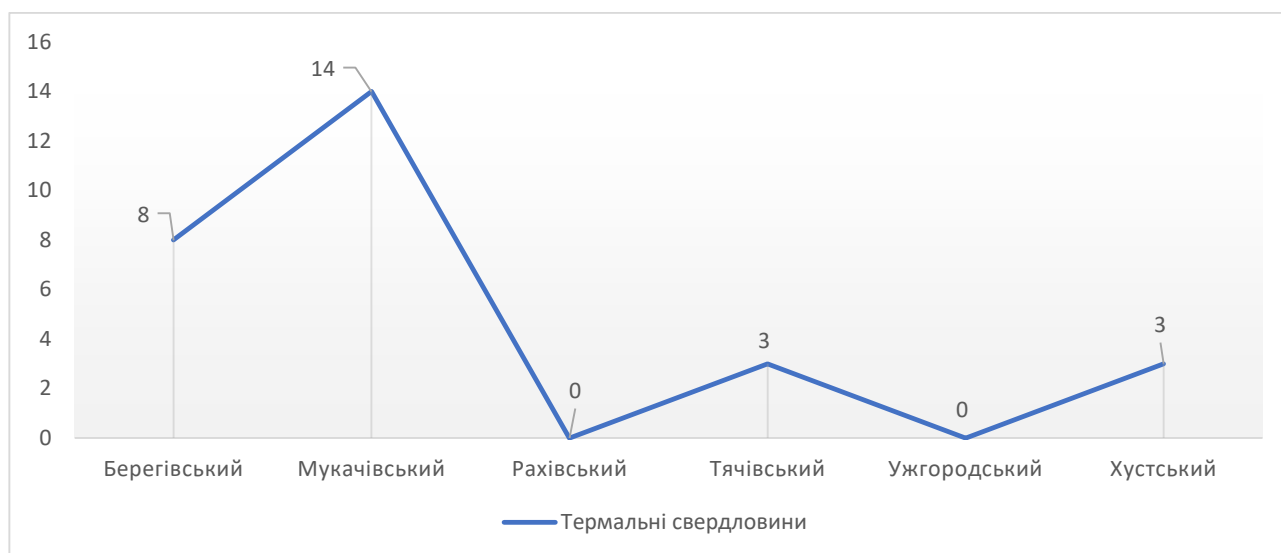

Рис. 2.5 – Термальні свердловини Закарпатської області [69]

З рис. 2.5. видно, що найбільша кількість термальних свердловин представлена у Мукачівському районі (14 од.). У Рахівському та Ужгородському районах термальних свердловин немає.

Серед лікувальних грязей в досліджуваному регіоні представлені лише торф'яні, які знаходяться на Синяцькому родовищі. Одним із варіантів рекреації туристів на Закарпатті є поєднання спелеотерапії та бальнеотерапії, що застосовується у Солотвинській соляній шахті.

Варто охарактеризувати спелеоресурси Закарпатської області, які представлені Карпатськими печерами. У регіоні нараховуються десятки печер, однак більшість з них відкрита лише для досвідчених спелеологів, для туристів без спеціального спорядження доступні лише декілька з них.

Найбільшою печерою Закарпаття є «Дружба», вхід до якої розміщений на висоті близько 500 м у лісі поблизу с. Мала та Велика Уголька (Тячівський р-н). Також тут розташовані печери: «Прозорих стін» – стіни якої утворені із молочно-

білого прозорого кальциту із зеленими натіками, що схожі на кам'яні квіти, «Вів», «Молочний камінь» – закладена у юрських мармуризованих вапняках, з перлинними намистинами сталактитів на стінах, «Гребінь» та «Чур». За кілька десятків кілометрів від печер Угольського масиву знаходиться система печер Черлений Камінь (с. Нересниця Тячівський р-н), яка має зовсім інше походження і структуру, загальна довжина сягає 1200 м, а глибина – 80 м. На території Ужанського національного природного парку (Ужгородський р-н) розташована печера «Княгиня» – геологічна пам'ятка природи місцевого значення [70].

Ще одним чинником, що визначає туристично-рекреаційну привабливість регіону є його історико-культурний потенціал.

У Закарпатській області зареєстровано 1817 пам'яток історії, культури та мистецтва, у тому числі понад 100 пам'яток архітектури [55]. Архітектурні пам'ятки Закарпаття охоплюють період понад 1000 років і представляють усі основні стилі європейської архітектури. У Закарпатті збереглися пам'ятки історії та культури, створені українським, австрійським, румунським, угорським та іншими народами. Деякі з них мають міжнародне значення (рис. 2.6).

Рис. 2.6 – Історико-культурні пам'ятки Закарпатської області [59].

Найбільша кількість пам'ятників архітектури знаходиться в Ужгороді та Мукачеві. Популярними серед туристів є замкові маршрути, основною метою яких є відвідування історичних замків та фортець, що збереглися до наших днів і є важливою частиною культурної спадщини. Розвиток цього напрямку дозволяє не тільки зберігати історичні пам'ятки, але й сприяти їх популяризації серед вітчизняних та іноземних туристів.

Основні замкові споруди Закарпаття, які приваблюють відвідувачів, представлено у додатку А.

Гордістю досліджуваного регіону є унікальні дерев'яні церкви, що побудовані без цвяхів народними майстрами, з унікальними архітектурними стилями, притаманними для даної місцевості XVII–XIX ст., адміністративні, релігійні, житлові кам'яні будівлі VII–VIII ст.

На нашу думку, найбільш доцільно представити історико-культурні ресурси Закарпатської області в розрізі районів (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Об'єкти історико-культурної спадщини в розрізі районів Закарпатської області

Район	Історико-культурні пам'ятки
Берегівський	Руїни чотирьох замків: Мале Мукачево (1317 р.) – на території с. Гут (Гараздівка), Озерний замок в с. Деда (Дідово), Боржавський – на півдні с. Вари, замок Мінта – на східній околиці с. Квасово (1390 р.).
Мукачівський	Мисливський замок графа Шенборна, Чинадіївський замок, Мукачівський православний жіночий монастир, Кельтський металургійний центр (г. Ловачка, околиця м. Мукачева), городище – пам'ятка древніх поселень слов'ян (сmt. Кольчино), дерев'яна церква в с. Вільховиця, Мукачівський замок Паланок; кам'яний палац барокального стилю баронів Перені, Королівський замок «Нялаб» (XII–XVII століття).
Рахівський	Дерев'яна церква в с. Середнє Водяне побудована в 1428 р.; географічний центр Європи поблизу с. Ділове; стоянка раннього палеоліту (100-40 тис. років до н. е.) поблизу с. Біла Церква.
Тячівський	Дерев'яні церкви: Миколаївська XVI ст. – в с. Колодному, Миколаївська церква – в с. Нова Апша та Михайлівська – в с. Нересниця (XVIII ст.). У м. Тячів збереглися три церкви: реформатська, римо-католицька, та греко-католицька.

Продовження таблиці 2.2

Ужгородський	Ужгородський замок (VIII-VII ст. до н.е.), Середнянський замок, Невицький замок (XII-XIII ст.); древні храми в селах Горяни, Деренковиця, Струмківка, Паладь-Комарівці та аристократичні палаци родини Другетів (с. Горяни) і Плотені (с. Великі Лази); руїни колишньої синагоги та римо-католицький костел св. Августина (1906 р.) у м. Перечин; храми – Миколаївський у с. Гусний (1655 р.), с. Вишка (1700 р.), Покровський с. Кострина (1761 р.), Предтечевський с. Сухий (1769 р.), Василівський с. Сіль (1777 р.), Миколаївський с. Черногорова (1794 р.) та Ганичі с. Буківцеве (1791 р.); чоловічий монастир о. Василян в с. Малий Березний (1656 р.), де збудовано Хресну Дорогу.
Хустський	Хустський замок (XI-XII століття); чотири унікальних пам'ятки дерев'яної архітектури XVII – XVIII ст. в селах Данилово (церква св. Миколи Чудотворця, 1779 р.), Крайниково (Михайлівська церква і дзвіниця, 1666-1668 р.), Олександрівка (церква св. Параскевії, 1751 р.) та Сокирниця (церква св. Миколи Чудотворця, 1703 р.); Миколаївська церква та дзвіниця в с. Подобовець (1751 р.), Введенська церква (1759 р.) в с. Розтока, де збереглися 53 фрагменти іконостаса XVII ст., а ікона Благовіщення датується 1709 роком; церква Різдва (1780 р.) в с. Пилипець, Миколаївська церква і дзвіниця в с. Присліп, Святодухівська церква та дзвіниця в с. Колочава. Липчанський, Драгівський, Копашнівський, Колесарівський монастирі.

Джерело: розроблено автором на основі [72]

Варто звернути увагу на музеї Закарпаття, яких в області функціонує 23, з них 8 державних. Загальна кількість історичних пам'яток, що зберігається у них становить понад 500 тисяч [73]. Також доречно охарактеризувати найбільш атракційні з них.

Закарпатський музей народної архітектури та побуту (м. Ужгород) – один із перших скансенів в Україні, який відкрився 27 червня 1970 р. План експозиції музею порівнюється з географічною картою Закарпаття. Із заходу на схід розташовані поселення та садиби українців (етнографічних груп – лемки, бойки та гуцули), а також маєтки угорських та румунських жителів краю.

Музей «Сріберна земля» (с. Грушово, Тячівський р-н) розміщений у приватному будинку закарпатського художника Василя Тегзи, який був пристрасним знавцем історії та життя Закарпаття. Кількість експонатів вражає туристів, які є поціновувачами мистецтва, історичних пам'яток: 600-річний рукопис «Євангеліє», 65 фоліантів релігійного змісту (XVIII ст.), старовинна

церковна чаша, ікона закарпатської школи живопису, перші українські гривні, рідкісні марки багатьох країн, понад 200 зразків одягу, 250 саморобних рушників, велосипеди з обертовими колесами, багато предметів побуту.

Хата-музей «Лемківська садиба» (с. Зарічево Перечинського р-ну), заснований у 1985 році, відображає життя та побут лемків – однієї з етнографічних груп населення України. Будинок збудований у 1902 році зі стовбурів бука. До складу комплексу входять: житлова частина (сарай, сінник, комора), а також господарські приміщення (сарай, стайня, комора), які розташовані в один ряд під спільним дахом [60].

Музеї с. Колочава відомі в Україні та за її межами. Тут нараховується десять музейних установ, які пропонують туристам мандри до історії та культури Закарпаття (скансен «Старе село», «Колочавська вузькоколійка», «Лінія Арпада», «Радянська школа», «Колочавський бокораш», «Бункер Штаєра (УПА)», «Чеська школа», музей-меморіал воїнам-інтернаціоналістам, музей Івана Ольбрахта. Ці музеї здатні задовільнити потреби навіть найвимогливіших туристів, які можуть виділити цілий день для відвідин даної місцевості.

До основних ресурсів нематеріальної спадщини Закарпаття можна віднести:

- *Гуцульську бринзу* можна сміливо назвати брендом, який популяризує Закарпаття. Традиції виробництва продукту самобутні – мова йде про унікальний овечий сир Українських Карпат, який безперервно виробляється з XIV– XV ст. Оригінальність пояснюється тим, що вівці протягом 120 днів літнього періоду пасуться на високогір'ї на висоті не менше 700 метрів над рівнем моря. А приготування гуцульської бринзи – справжнє дійство. Унікальною візитівкою Закарпаття, яка запрошує до Рахова тисячі гостей і презентує звичаї краю, є фестиваль «Гуцульська бриндзя», який присвячений поверненню вівчарів з отарами з полонин [74].

- *Ізянське лозоплетіння*. Село Іза (Хустський р-н) вважається столицею лозоплетіння на Закарпатті. Це справжній музей просто неба, величезний ярмарок, унікальне місце, подібного до якого не зустрінеш не лише в Україні, але й у світі. Чи не в кожному дворі виставлено сотні плетених виробів, серед яких: меблі,

кошики господарського призначення, різноманітні декоративні вироби. За часів Австро-Угорщини вироби майстрів Закарпаття експортували чи не в усі європейські країни. Лозоплетінням в Ізі зайнято понад 5000 осіб. З метою популяризації славнозвісної традиції започатковано фестиваль «Іза-Фест», на якому виробники демонструють свою майстерність, приваблюючи багатьох туристів з метою відпочинку та для участі в майстер-класах [59].

- **Вовноткацтво Гуцульщини.** Ткацтво вважають одним із найдавніших напрямків народно-ужиткового мистецтва Закарпаття. Кожен район має свої особливі орнаменти і кольори – за ними чітко визначають ідентичність етносу. У с. Розтоки на Рахівщині провідне місце посідає ліжникарство. З метою збереження та популяризації традиції вовноткацтва в с. Кваси Рахівського району започатковано фестиваль-ярмарок «Барви карпатського ліжника», який має не лише розважальний, а й просвітницький та етнографічний характер [74].

- **Лисичівське ковальство.** Серед небагатьох осередків традиційного ковальства виділяється с. Лисичово (Хустський р-н), де діє унікальна кузня «Гамора», яка залишається чи не єдиною робочою водяною кузнею у Європі. Подібні ковальні подекуди виконують лише функцію музеїв. Задля збереження ковальського ремесла було започатковано фестиваль «Гамора», який за багаторічною традицією проходить наприкінці червня. Протягом кількох днів село перетворюється на осередок давнього ремесла, об'єднуючи фахівців, туристів та місцевих мешканців одним великим дійством.

- **Петрівська субітка.** На свято Петра і Павла (12 липня), у гірських с. Вишка, Люта і Тихий (Ужгородський р-н), щороку розкладають великі ватри (субітки) на лісових галявинах та у віддалених урочищах. Це не просто ватра, а ціла конструкція, яка готується заздалегідь місцевими хлопцями. Раніше субітки готували тиждень, а висота ватри та тривалість горіння була елементом особливої гордості. Нині завдяки зусиллям місцевих ентузіастів ця традиція потроху відроджується, викликаючи жваве зацікавлення туристів, що є поціновувачами народної культури.

Також до об'єктів нематеріальної спадщини регіону, що привертають увагу прихильників гастрономічного туризму належать: фестиваль сливового леквару (с. Бене Берегівський р-н), новоселицька сливовиця (с. Новоселиця у південно-східній частині хребта Гута), фестиваль ріп'янки (с. Колочава).

Закарпатська область славиться великою кількістю фестивалей, що відбуваються тут впродовж року. Так, з метою збереження та популяризації перебірно-човникового та мереживного ткацтва у 2015 році в с. Великі Береги та с. Кідьош (Берегівський р-н) було започатковано фестиваль «Великоберезького ткацтва» що проходить у вересні, та на якому можна ознайомитися з творчістю місцевих майстринь, пройти майстер-класи, придбати унікальні вироби.

Етнофестиваль «Червене вино» (м. Мукачеве) з 1996 року збирає поціновувачів вина з усіх куточків нашої держави та з-за кордону. Це один з головних туристичних брендів Мукачева та найбільший конкурс виноробів України, який проходить у січні та триває шість днів. Цей захід не лише пропагує закарпатське вино та галузь виноробства, але й демонструє національний колорит, автентичність, гастрономічну культуру.

Колоритне свято «Коляди у старому селі» ще з 1989 року щорічно готують у Закарпатському музеї народної архітектури та побуту (м. Ужгород). До Старого села з'їжджаються кілька десятків колядницьких колективів з усього регіону. Свято стартує зі святої літургії у Шелестівській церкві (1777 р. побудови). Метою фестивалю є збереження та популяризація колядок і вертепних дійств, що здавна побутують і поширені в багатьох районах області [60].

Міжнародний фестиваль середньовічної культури «Срібний Татош» проходить у період третіх вихідних травня на території замку Сент-Міклош (с. Чинадієво, Мукачівський р-н), куди з'їжджаються туристи, що є прихильниками історичних подій та атмосфери середньовіччя. Тут проходять лицарські турніри, майстер-класи, виступи музикантів, ярмарки.

Міжнародний фестиваль «Bereg Fest» («Берег Фест») – один із найстаріших фестивалів Закарпаття, який проходить у Берегові з 1963 року під назвою «Дружба без кордонів». Головна ідея фестивалю – відродження давніх народних традицій

краю, зокрема урочиста костюмована хода, святкове відтворення давньої традиції виноробства. На туристів чекають костюмовані лицарські міні-турніри, виставки промислової та сільськогосподарської продукції, традиційні дегустації вин, сиру та меду.

З метою популяризації місцевої культури, способу життя та колориту близько 500 сільських садиб Закарпаття готові надати послуги з розміщення, харчування та дозвілля, що сприяє розвитку екотуризму в регіоні. Власники цих засобів розміщення об'єднуються в спілки та асоціації, що дає змогу більш активно, зі знанням справи розвивати сільський туризм, залучаючи нових його представників, а також спільними зусиллями просувати свій туристичний продукт, створювати нові. послуги та атракції для відпочиваючих.

Оформлення ресторанів і кафе регіону зазвичай виконується в етнічному стилі. Виняток становлять об'єкти, розташовані в курортно-туристичних центрах, оскільки існують різні типи закладів (за розмірами, за призначенням: оздоровчі та лікувальні, гірськолижні, розважальні та ін.), які не завжди відповідають концепції екотуризму.

2.2 Сучасний стан туристичних послуг Закарпаття

Будь-який аналіз туристично-рекреаційних можливостей Закарпаття засвідчує, що регіон має всі передумови для перспективного розвитку різноманітних видів туризму (культурно-пізнавального, гірськолижного, лікувально-оздоровчого, релігійного, мисливського, сільського, екологічного, ділового видів туризму тощо).

На нашу думку, необхідно оцінити сучасний стан туристичних послуг Закарпатської області, шляхом аналізу туристичних потоків (внутрішніх та зовнішніх), засобів колективного розміщення, оздоровчих та туристичних закладів, динаміки туристичного збору в розрізі окремих років.

Таблиця 2.3

Динаміка туристичних потоків в Закарпатській області у 2011–2020 рр., осіб [69]

Роки	Кількість туристів, обслугованих суб'єктами туристичної діяльності України, всього	Іноземні туристи	Туристи- громадяни України, які виїжджали за кордон	Внутрішні туристи
2011	57029	9096	10931	37002
2012	20180	733	11792	7655
2013	19892	515	12963	6414
2014	11625	6	9815	1804
2015	10656	13	7594	3049
2016	11601	68	7939	3594
2017	14652	102	10534	4016
2018	25348	183	18907	6258
2019	28044	114	19962	7968
2020	14669	-	12156	2513

Аналіз, представленої у таблиці 2.3, інформації щодо динаміки туристичних потоків Закарпатської області, вказує на те, що їх структура до 2012 року визначалася переважанням внутрішнього туризму. Починаючи з цього року, кількість туристів, які скористалися послугами туристичних підприємств, відчутно зменшилась, досягнувши мінімуму в 2015 році з 10656 осіб. Проте в 2018 році кількість туристів, які скористалися послугами суб'єктів туристичної галузі, різко підвищилася до 25348 осіб, що на 57,8 % більше порівняно з показником попереднього року. Починаючи з 2020 р. відзначено зниження кількості туристів регіону – 14669 осіб, що пов'язано з пандемією Covid-19. Нажаль, статистичних даних за останні роки немає, що не дозволяє нам сповна розкрити ситуацію у досліджуваному регіоні.

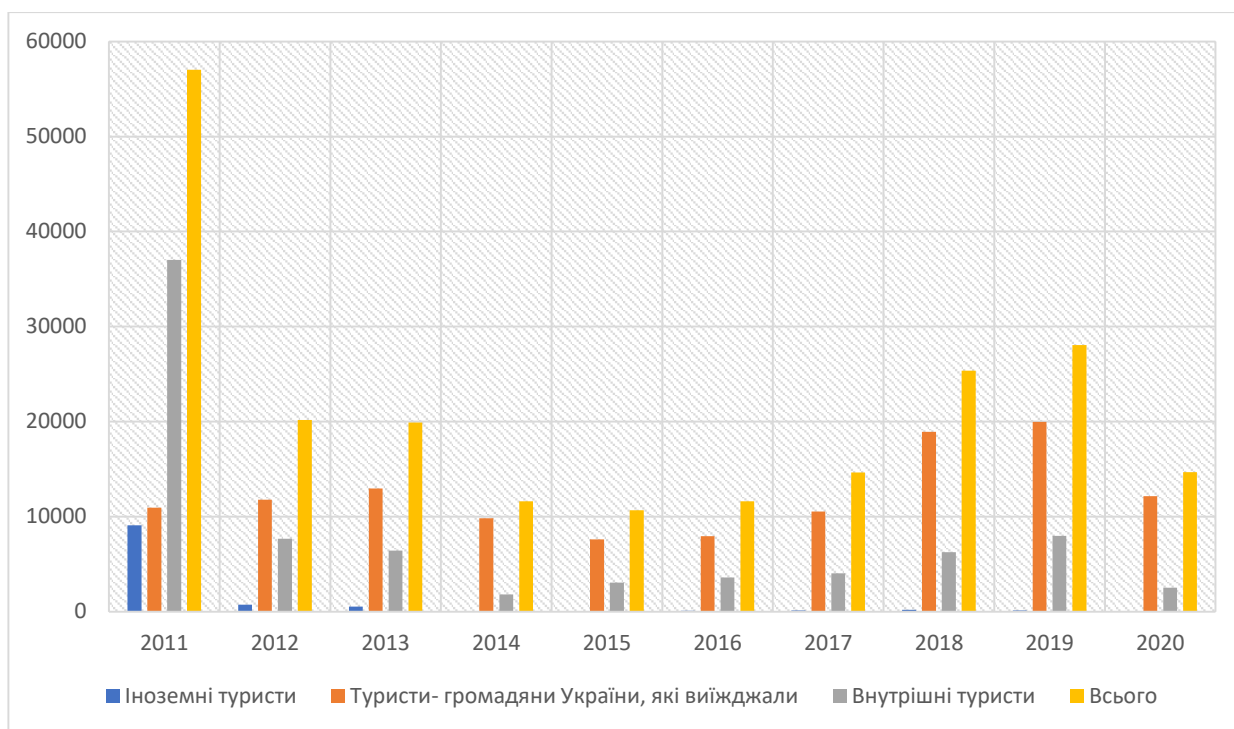

Рис. 2.7 – Динаміка туристів Закарпатської області [69]

За даними рис. 2.7 видно, що динаміка в'їзного туризму в Україну безпосередньо залежить від політичних обставин у країні, наявності стабільної ситуації чи, навпаки, її невизначеності, військових дій. Саме така залежність відзначається й у Закарпатській області.

Зменшення кількості іноземних туристів починаючи з 2014 року, пояснюється військовими діями на Сході країни, у зв'язку з якими зовнішні туристи бояться відвідувати територію нашої держави. Максимальне значення динаміки кількості внутрішніх туристів спостерігається у 2011 р., а з 2012 р. їх кількість на внутрішньому ринку різко йде на спад. Починаючи із 2016 р. динаміка туристичних потоків регіону поліпшується (за винятком іноземних туристів), а найбільша їх кількість за останні роки відзначена у 2019 році. У 2020 р. динаміка в'їзного та внутрішнього туризму в Закарпатську область значно зменшилася. Статистичні дані за останні роки відсутні, що не дозволяє нам сповна проаналізувати ситуацію в період 2021–2023 рр.

Таблиця 2.4

Колективні засоби розміщування у Закарпатській області (2012–2020 рр.)

[69]

Рік	Кількість колективних засобів розміщування, од.			Кількість місць у колективних засобах розміщування, од.	Кількість осіб, що перебували у колективних засобах розміщування
	Усього				
		готелі	спеціалізовані заклади розміщення		
2012	208	151	57	12821	216723
2013	284	228	56	16947	245663
2014	287	229	58	17929	245547
2015	268	213	55	16930	230000
2016	256	211	45	15865	269250
2017	250	208	42	15310	313082
2018	54	42	12	3748	114619
2019	52	42	10	3815	80765
2020	48	40	8	3905	47266

З даних таблиці 2.4 видно, що найбільша кількість осіб, які перебували у колективних засобах розміщування, встановлена у 2017 році, починаючи з 2018 року відзначено їх стрімке зменшення. Максимальна кількість місць для розміщення туристів спостерігалася у 2014 році, при цьому стрімке скорочення місць встановлено у період 2018–2020 рр. Достовірних статистичних даних за останні роки немає, що пов'язано з епідемією Covid-19 та військовими діями в Україні. На нашу думку, найбільш доцільно представити динаміку кількості колективних засобів розміщення Закарпатської області у вигляді графіку.

Рис. 2.8 – Динаміка колективних засобів розміщування Закарпаття [69]

Дані, які представлені на рис. 2.8, свідчать про те, що пік розвитку колективних засобів розміщення туристів спостерігається в 2013–2014 рр. З 2018 р. спостерігалось істотне зменшення кількості засобів колективного розміщення.

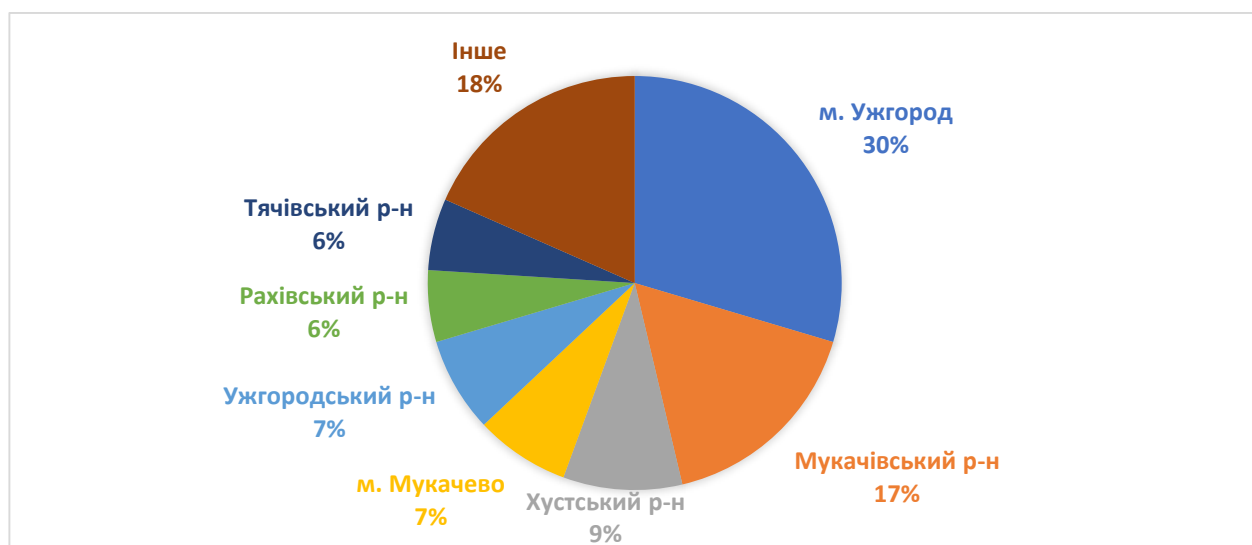

Рис. 2.9 – Колективні засоби розміщення у розрізі районів [59]

Згідно даних рис. 2.9, найбільша кількість закладів розміщення знаходиться у м. Ужгород (30 %), Мукачівському районі (17 %), Хустському районі (9 %), м. Мукачево та Ужгородському районі (по 7 %), Рахівському і Тячівському районах (по 6 %).

Також, доцільно проаналізувати кількість готелів, представлені у табл. 2.4. Станом на 2020 рік готельне господарство Закарпатської області включало 48

підприємств, серед яких 40 готелів та 8 спеціалізованих засобів для тимчасового розміщення 47266 осіб. Серед представленої кількості готелів найбільшу частку становлять тризіркові (56,0 %) та чотирьохзіркові – 34,0 % готелі.

Важливим у дослідженні Закарпатської області є аналіз кількості туристичних та санаторно-курортних закладів. Доречним є представлення інформації про туристичні та санаторно-курортні заклади Закарпаття загалом та в розрізі окремих груп у вигляді графіків, щоб чітко прослідкувати їх динаміку.

Рис. 2.10 – Кількість туристичних та санаторно-курортних закладів [69]

З даних рисунку 2.10 можна зробити висновок, що у період з 2014 по 2015 рр. загальна кількість туристичних та санаторно-курортних закладів регіону була стабільною. Починаючи із 2016 року відзначено постійне нарощування чисельності такого типу закладів у Закарпатській області.

Також, на нашу думку, необхідно окремо проаналізувати оздоровчі заклади досліджуваної області, до яких відносять санаторії.

Рис. 2.11 – Кількість оздоровчих закладів [69]

Дані рис. 2.11 вказують на те, що кількість санаторіїв у області залишалася майже не змінною. У 2016 році відбулося їх зменшення, з подальшим зростанням у 2017 та 2021 рр.

Окрім оздоровчих закладів, важливим для нарощування туристично-рекреаційного потенціалу є рекреаційні заклади, що підходять для індивідуального чи сімейного відпочинку (рис. 2.12).

Рис. 2.12 – Кількість рекреаційних закладів [69]

Згідно даних, що представлені на графіку рис. 2.12, найменше рекреаційних закладів спостерігається у 2017 р. з їх подальшим щорічним зростанням. У 2023 р. їх кількість була максимальною.

Ще однією категорією об'єктів розміщення області, яку необхідно проаналізувати є туристичні заклади.

Рис. 2.13 – Кількість туристичних закладів [69]

Збільшення кількості туристичних закладів області, починаючи з 2014 року відбувається щорічно, однак активне збільшення їх кількості відзначено у 2020 році, що пов'язано з обмеженням виїзду за кордон (рис. 2.10).

З представлених вище даних, нами зроблено висновок, що природно-ресурсний потенціал регіону, сприятливе географічне положення, наявність джерел мінеральних та термальних вод є важливими передумовами пріоритетного розвитку санаторно-курортного лікування, оздоровлення та відпочинку для внутрішніх та іноземних споживачів.

Проте, як показує досвід, однієї тільки наявності природних ресурсів недостатньо для того, щоб успішно розвивати туристичну діяльність. Необхідна сучасна розвинена мережа санаторно-оздоровчих та курортних закладів, яка б успішно функціонувала на базі наявних природно-рекреаційних ресурсів.

Ще однією важливою категорією розміщення туристів Закарпатської області є приватні садиби, динаміка розвитку яких представлена нами на рис. 2.14.

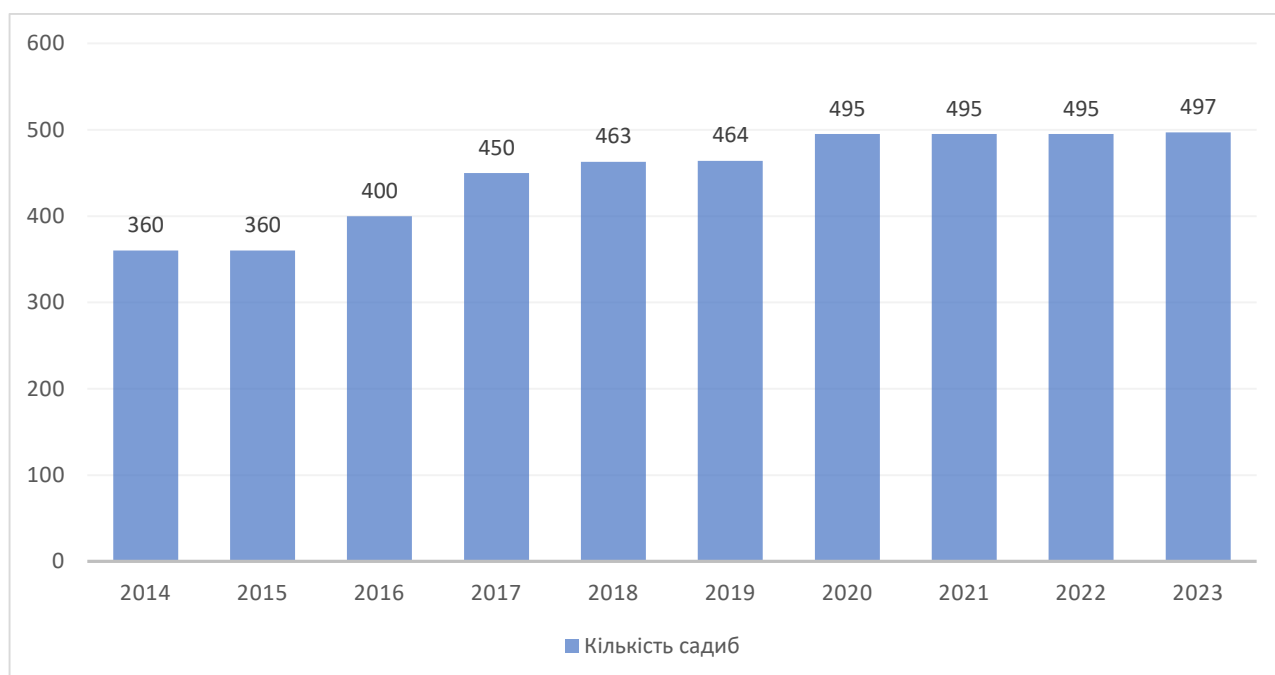

Рис. 2.14 – Кількість приватних садиб, що надають послуги розміщення [74]

Станом на кінець 2023 року, кількість приватних садиб, які надавали послуги туристам була найбільшою, в той час як їх постійне зростання відзначено із 2016 року. Найменша кількість приватних садиб встановлена у 2014–2015 рр., що свідчить про активний розвиток зеленого туризму (рис. 2.14).

Аналіз статистичних даних та інформації туристичних операторів вказує на те, що основна частка подорожей до регіону здійснюється саме заради екологічного туризму. Для Закарпаття з його природними особливостями екологічно-туристична діяльність визначається як пріоритетна. Саме у зв'язку із підвищенням попиту на такий вид туризму, відзначається збільшення кількості туристів, а відповідно й рівень туристичного збору. Серед регіонів України Закарпатська область у 2019 році займала 17 місце за кількістю реалізованих туристичних путівок, а також 12 – за доходом від надання туристичних послуг [69].

На нашу думку доцільно представити динаміку туристичного збору регіону в розрізі окремих років (рис. 2.15).

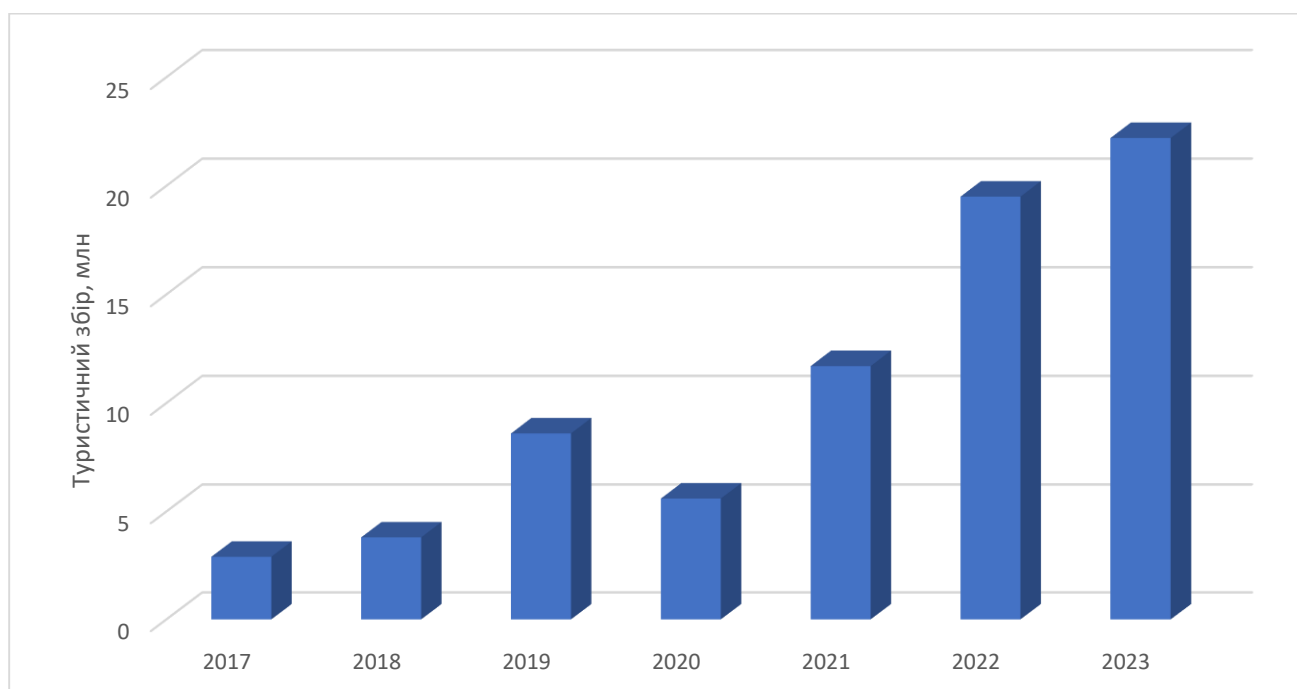

Рис. 2.15. Динаміка туристичного збору, тис грн. [74]

Протягом 2023 року до місцевих бюджетів Закарпатської області сплачено 22 млн 160 тис. 700 грн туристичного збору, що на 13,8 % більше аналогічного періоду попереднього року. Загалом, починаючи з 2018 року спостерігається тенденція до нарощування обсягів туристичного збору, за винятком 2020 року, коли на туристичну галузь нашої держави та світу вплинули карантинні обмеження (рис. 2.15).

Рис. 2.16 – Туристичний збір регіону в розрізі громад [74]

Відповідно до рис. 2.16, серед громад Закарпатської області, лідерами за обсягами туристичного збору у 2023 році були: Полянська, Баранинська та Ужгородська.

У області проводиться постійна робота щодо покращення туристичної інфраструктури. З метою формування цілісної системи туристичних шляхів із сучасною інфраструктурою здійснюються роботи із утримання існуючих, встановлення знаків і маркування нових туристичних шляхів та маршрутів територією області.

Управлінням туризму та курортів Закарпатської ОДА впродовж 2021–2023 рр. підтримано низку проектів, які сприяють регіональному туристичному розвитку, зокрема: «Дорога смаку і вина Закарпаття»; культурно-туристичний проект «Гуцульські сирні плаї», віртуальний музей гастрономічної спадщини «Вітрина Закарпаття», проект відновлення туристичної привабливості історичного «Соляного Шляху», «Вина Срібної Землі – 2023», «Смарт-музей: сучасні форми представлення культурної спадщини» тощо.

Найбільшим інтересом серед туристів виділяються загально-ознайомчі екскурсії з поєднанням різної тематики, затребувані й пішохідні гірські походи. До найбільш популярних місць належать міста Закарпаття, замки та історико-культурні пам'ятки, національні парки та інші природні ресурси, термальні

басейни й аквапарки, гірські вершини краю. Серед додаткових послуг найбільше користуються цікавістю походи в гори, мінеральні джерела, чани/бані, дегустації та екскурсії Закарпаттям.

Узагальнення тенденцій розвитку туристично-рекреаційного комплексу дало змогу виявити багато проблем, які перешкоджають конкурентоспроможності сільських підприємств, а саме: недостатньо розвинена інфраструктура та комунікації, особливо до віддалених сільських туристичних центрів і територій; недостатня кількість двомовних туристичних вказівників та маркування маршрутів (із 105 розроблених туристичних маршрутів лише деякі з них промарковані); невідповідність діяльності центрів туристичної інфраструктури та центрів просування туристичних послуг вимогам державних стандартів; недостатня поінформованість туристів про наявні екскурсійні, анімаційні та інші туристичні послуги та продукти; слабкий зв'язок сільських підприємств, які працюють у сфері туристичного бізнесу, з туроператорами та туристичними агентами, регіональним ринком туристичних послуг.

Підсумовуючи, можна констатувати, що перспективи розвитку туризму Закарпатської області є одними з найкращих в Україні. Розвинена туристична інфраструктура та вигідне місце розташування сприяють його туристичній привабливості. Реалізація заходів розвитку регіону сприятиме створенню умов для впровадження ефективної маркетингової та інформаційної політики з підтримки вітчизняного туристичного продукту на внутрішньому та міжнародному туристичних ринках, регіональному зростанню туристичних потоків та збільшенню витрат від туристичної діяльності до бюджетів усіх рівнів. Розвиток туризму в області стимулює економічну активність, а малого й середнього бізнесу – сприятиме створенню нових робочих місць у різних секторах економіки. Створення високоякісного туристично-рекреаційного продукту та формування конкурентоспроможної на внутрішньому й світовому ринках індустрії туристичних і рекреаційних послуг забезпечить комплексний розвиток території, сприятиме формуванню області як центру промоційної діяльності туристичної галузі.

2.3 Територіальні особливості розвитку туристичних дестинацій регіону

В межах Закарпаття науковцями виділено чотири рекреаційні регіони, які відрізняються за спеціалізацією рекреаційного обслуговування, структурою рекреаційних ресурсів і напрямками їх використання. Це Північний (I), Західний (II), Центрально-Східний (III) та Південно-Східний (IV) регіони (рис. 2.17).

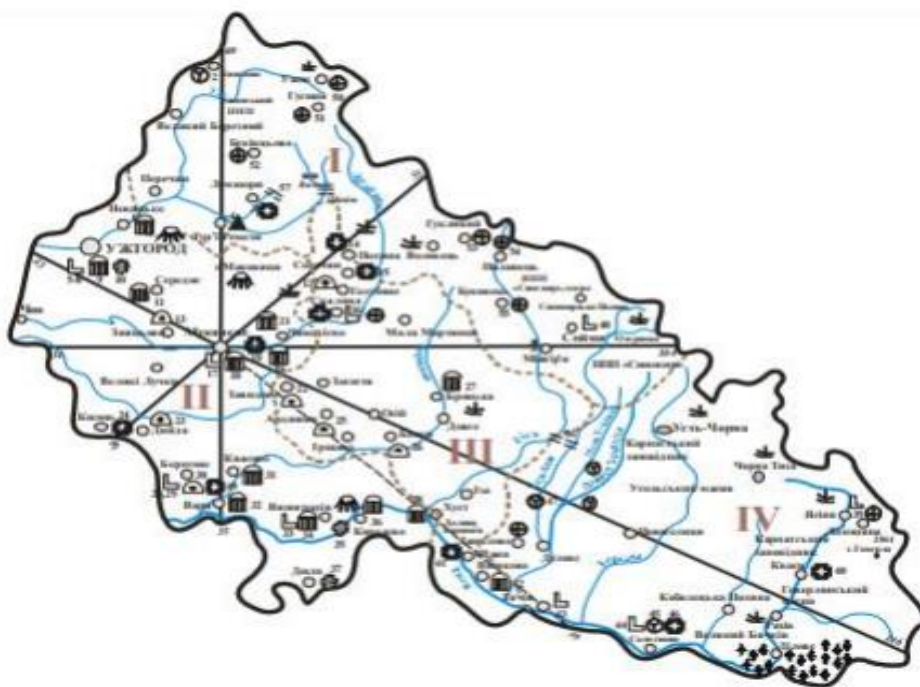

Рис. 2.17 – Рекреаційні регіони Закарпатської області [70]

Можна зробити висновок, що загалом в усіх регіонах області розташовані унікальні природно-заповідні об'єкти.

На офіційному сайті Департаменту економічного розвитку і торгівлі Закарпатської облдержадміністрації розміщені атракції, які користуються популярністю серед туристів. Найактивніше приїждять до м. Ужгород та м. Хуст. Також популярністю користуються відомі всій країні фестивалі, наприклад «На Синевир трембіти кличуть», «Угочанська лоза» тощо.

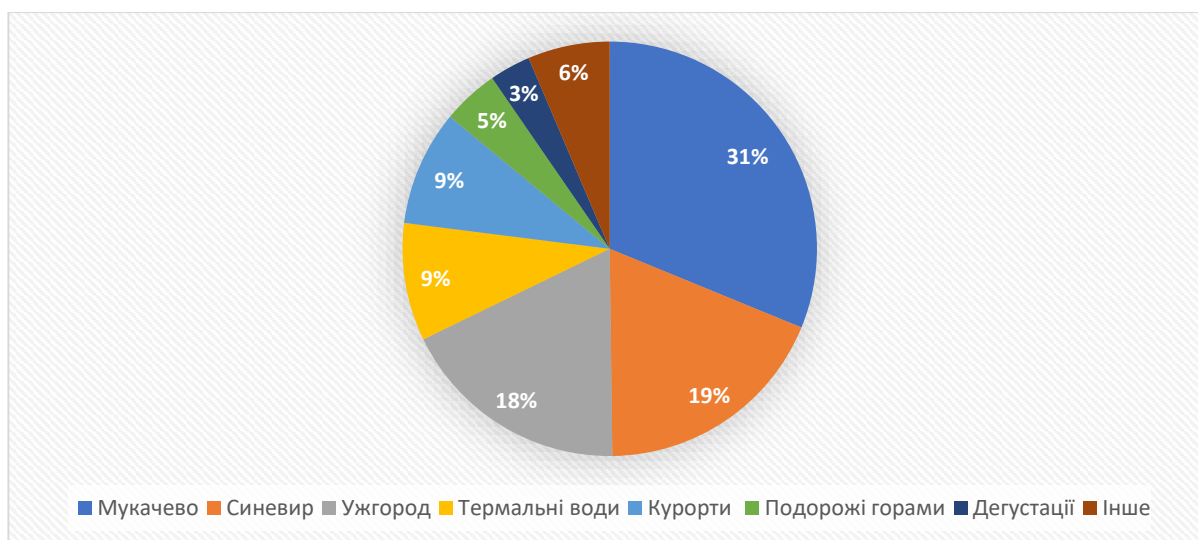

Рис. 2.18 – Найбільш популярні місця Закарпатської області [69]

На рис. 2.18 представлено рейтинг Управління туризму та курортів Закарпатської ОДА, сформований на основі опитувань туристів. Відповідно до якого найбільш популярними туристичними місцями Закарпаття є:

- 31,2 % – Мукачево (замок, монастир, центр);
- 18,6 % – Синевир (озеро, Центр реабілітації бурих ведмедів, музеї у Колочаві);
- 18,0 % – Ужгород (центр, замок, міні-скульптури);
- 9,2 % – термали (Косино, Берегово, Велятино);
- 9,0 % – курорти Закарпаття («Квітка Полонини», «Шаян», «Сонячне Закарпаття», «Деренівська купіль», «Карпати», «Поляна»);
- 4,4 % – подорожі горами (Говерла, Піп Іван, Боржавські полонини, Ужанський нацпарк, полонина Руна);
- 3,2% – дегустації («Селиська сироварня», «Чизай», «Медовий дім», «Ципа», «Перечинська мануфактура», «Ботар»);
- 6,4 % – інші напрями: чани (Лумшори), Воєводино (парк Шенборна), водоспад Шипіт, Невицький замок, Чинадіївський замок, палац Шенборна, бункер лінії Арпада, Перечин (ресторація «Підкова», Лавандова гора), Хуст (замок, Долина нарцисів).

Аналізуючи дані, представлені туристичними агентствами, лідерами серед відпочиваючих області можна назвати також такі гірськолижні осередки як: Пилипець, Подобовець, Ізки та Драгобрат.

Також, зростає позиціонування району як центру сільського зеленого та етнотуризму у селах Бене, Мужієво, Четфалва, Гече та ін.

Стагнаційні тенденції спостерігаються у Виноградівському районі. Однак цей район більше позиціонується як напрямок одноденного відвідування туристів (буйволина ферма в с. Олешник, плантація цитрусових, історичний центр міста Виноградів з руїнами замку Канків, винні дегустації тощо) без тривалого розміщення на території району.

Місцями (атракціями), які обираються для відпочинку на території Закарпаття найчастіше є території з мальовничими ландшафтами, зокрема: гори, річки, озера, значні лісові масиви, а також лікувальні джерела Свялявщини, Хустщини, Тячівщини та Рахівщини.

До основних DESTИНАЦІЙ Закарпаття належать:

- **Ужгород** – типове прикордонне місто: енергійне та динамічне, з доволі затишними місцями як в історичному центрі міста, так і на мальовничій набережній (додаток Б). У місті розміщено десятки сучасних готелів, закладів харчування, з високим рівнем сервісу та комфортною атмосферою для туристів і гостей міста. Головною пам'яткою є Ужгородський замок ІХ ст., в якому на теперішній час розташований Закарпатський музей народної архітектури та побуту. Також відомими є католицький бароковий костел, резиденція Єпископа – одна із найдревніших будівель міста (1646 р.), міська ратуша (1810 р.). Серед інших пам'яток міста можна виділити: Горянську Ротонду, краєзнавчий музей, ботанічний сад, художній музей. Місто також відоме завдяки публічним міні скульптурам, які вже є своєрідною візитівкою. До початку минулого століття Ужгород був частиною Угорщини, з 1919 по 1945 рр. знаходився під владою Чехословаччини, а пізніше входив до складу УРСР. Завдяки цьому у місті відбулося дивовижне змішання традицій, різних народностей і самобутніх культур [59]. До атракцій міста туристичні оператори та екскурсійні агентства відносять:

вулицю Корзо, будинок Гізелли, римо-католицький храм св. Юрія, пасаж Батті, ляльковий театр, пішохідний міст, синагогу, липову алею тощо.

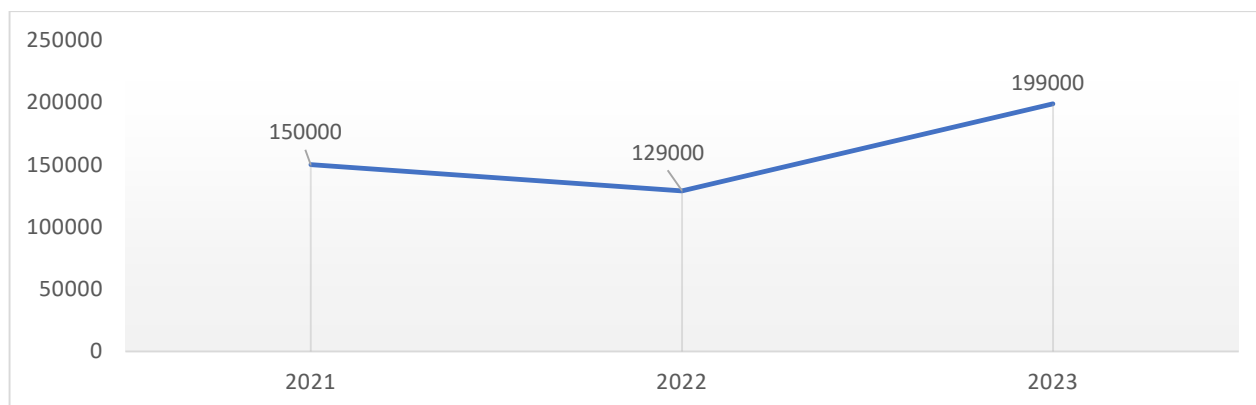

Рис. 2.19 – Кількість туристів за рік, м. Ужгород [76]

Максимальна кількість туристів, що відвідують Ужгород, припадає на сезон цвітіння сакури. За аналізований період, найбільше відвідувачів міста встановлено у 2023 році, а найменше – 2022 р., що на нашу думку пов'язано з війною в Україні (рис. 2.16).

- **Мукачеве** – затишне старовинне містечко, що стоїть на березі р. Латориці. Головних туристичних атракцій дві: замок «Паланок», що видніється над містом, а також щорічний етнофестиваль, що проводиться взимку. Фортецю «Паланок» можна розгледіти з будь-якої точки міста, із замком пов'язана і назва міста Мукачева. Місцями, що приваблюють туристів є: замок «Паланок», міська ратуша, Кафедральний костел Св. Мартіна, палац Ракоці тощо.

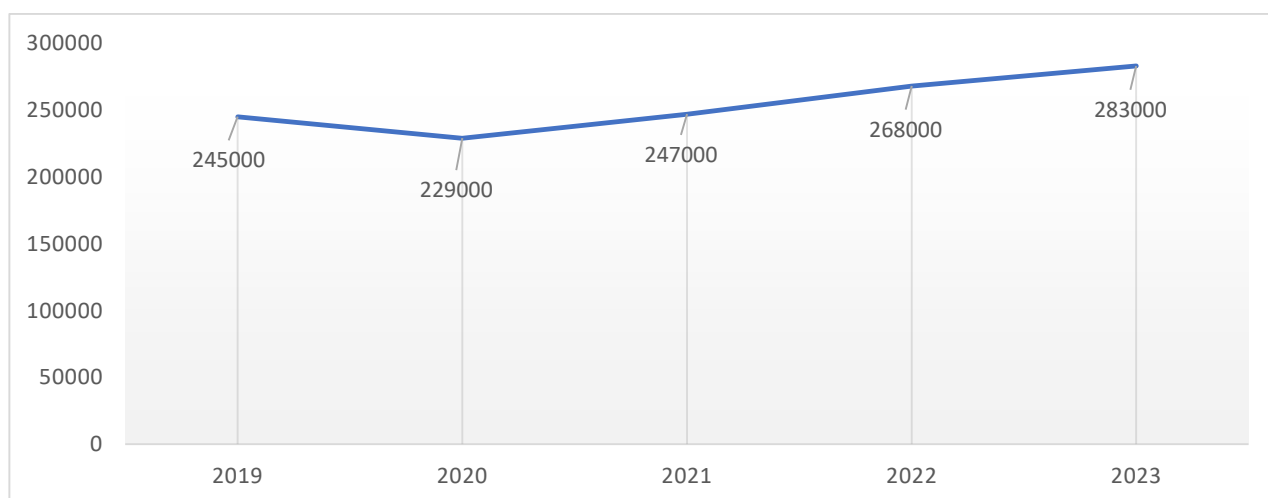

Рис. 2.20 – Кількість туристів, м. Мукачеве [60]

Станом на 2023 р. кількість відвідувачів міста становила близько 283 тис., що перевищує показники попередніх років. Найменша кількість візитерів міста спостерігалася у 2020 р. (рис. 2.20).

- **Берегове** – це справжня столиця вина на Закарпатті, розташоване біля підніжжя невисоких гір, схили яких засаджені виноградниками. Тут знаходиться відоме винне виробництво, численні дегустаційні винні зали та льохи. Туристам буде цікаво оглянути архітектурні й історичні пам'ятки, зокрема у Береговому знаходиться найдавніший кам'яний храм області: костел Воздвиження Святого Христа, який був збудований ще за часів Київської Русі. Також, туристам буде цікаво та пізнавально завітати до музею міста. У Береговому також варто спробувати не лише місцеву закарпатську, але й угорську кухню. Однак, найбільшою популярністю серед туристів користуються місцеві термальні джерела (додаток В) [60].

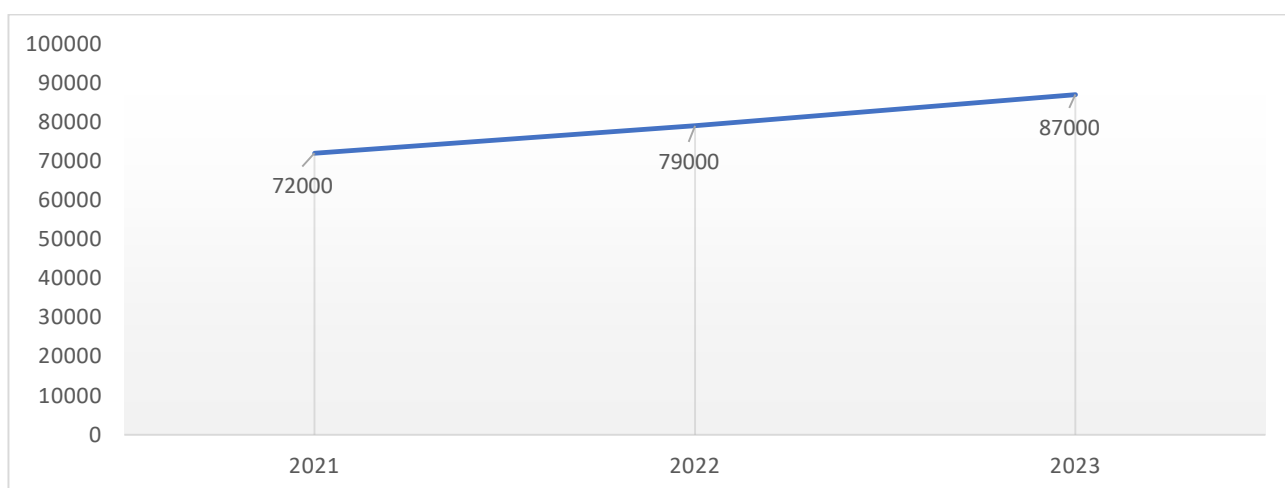

Рис. 2.21 – Кількість туристів, м. Берегове [60]

Відповідно до даних, представлених на рис. 2.21, щорічна кількість туристів у м. Берегове за останні три роки постійно зростає.

- **Чинадієво** – селище міського типу, розташоване на відстані 12 км на схід від районного центру – Мукачєвого. До 1944 року населений пункт існував під назвою Сент-Міклош. Перлиною місцевості без заперечень вважають замок Берегвар, або Шенборнів. Це унікальна споруда кінця XIX ст., що вибудована за астрономічним принципом у неоромантичному стилі. Наразі тут діє лікувальний санаторій «Карпати». Найбільшою окрасою є ландшафтний парк площею 19 га. Тут

можна побачити рідкісні види рослин, що привезені з усіх куточків планети власником маєтку, а також джерело Краси, з якого можна пити корисну джерельну воду. Територія замку відкрита не лише для гостей санаторію, але й для всіх охочих. Також привабливою для туристів є фортеця Сент-Міклош, зведена ще в XIV ст. На відміну від романтичного стилю мисливської резиденції, ця фортеця зовні не доступна та нагадує про важкість Середновіччя. Природною атракцією Чинадієво є водограй Скакало.

Центральне місце у туристичному комплексі Закарпатської області належить стаціонарній оздоровчій рекреації. У регіоні функціонує багато санаторіїв та курортних центрів, які пропонують різні програми лікування, які одночасно можуть приймати до 4000 відпочиваючих.

На основі мережі санаторно-курортних закладів Закарпаття виділено 10 рекреаційних зон досліджуваного регіону: Ужгородська, Мукачівська, Великоберезнянська, Перечинська, Міжгірсько-Воловецька, Свалявська, Іршавська, Березівська, Хустсько-Виноградівська, Тячівська та Рахівська.

За типом оздоровлення санаторно-лікувальні заклади Закарпатської області можна розділити на три групи:

- **Бальнеологічні санаторії та оздоровниці:**

- **ТОВ «Санаторій «Боржава»** (с. Довге, Хустський р-н) спеціалізується на реабілітації та лікуванні: бронхо-легеневої системи та ЛОР органів, опорно-рухового апарату, шлунково-кишкового тракту, серцево-судинної системи, сечовидільної системи, ендокринної системи, нервової системи. Мінеральні питні води «Кушницька №876». «Кушницька №12-1», «Олегівська», «Боржавська», термальна вода «Теплиця». Ціна на проживання за одну добу становить у номері стандарт становить 1720 грн.

- **Дочірнє підприємство санаторій «Верховина»** (с. Сойми, Хустський р-н) забезпечує лікування захворювань органів травлення, кровотворення, нервової системи, ендокринної системи, порушень обміну речовин. Також надає послуги з реабілітації хворих із гематологічними захворюваннями,

медико-психологічну реабілітацію. Придатний для сімейного відпочинку та оздоровлення дітей і підлітків. Унікальність курорту полягає у мінеральній воді «Сойми». Вартість путівки на одну добу знаходиться на рівні 495 грн (стандарт).

– **ОКП «Санаторій «Гірська Туса»** (с. Кваси, Рахівський р-н) головним лікувальним чинником якого є унікальна мінеральна вода Гірськотисянського родовища з власної артезіанської свердловини, яка використовується для лікування хвороб опорно-рухомого апарату: ревматоїдний артрит, остеохондроз та ін. Ціни за одну добу у номері стандарт – 2803 грн.

– **ДП «Клінічний санаторій «Карпати»** (с. Карпати, Мукачівський р-н), який спеціалізується на лікуванні хронічних захворювань системи органів кровообігу, нервової системи, опорно-рухового апарату, ендокринної системи та обміну речовин, медико-психологічній реабілітації, відпочинку та оздоровленні дітей і підлітків. Бальнеологічним ресурсом є мінеральна вода Полянського родовища «Поляна купіль» та «Карпатська», грязь мулова сульфідна родовища затоки Сиваш, ропа Моршинського родовища, полтавський бішофіт. Вартість путівки на одну добу у номері стандарт – 1260 грн.

– **Санаторій «Карпатія»** (с. Шаян, Хустський р-н), який підходить для лікування органів травлення, опорно-рухового апарату, органів дихання, інтоксикацій та алергій, ендокринної системи, реабілітації після коронавірусу. Унікальність санаторію в мінеральній воді «Шаянська», що видобувається на відомому курорті Шаян. Заклад пропонує широкий вибір бальнеологічних та лікувальних процедур. Ціна на проживання та лікування становить 2110 грн (стандарт).

– **Санаторій «Квітка полонини»** (с. Солочин, Мукачівський р-н) спеціалізується на загальному оздоровленні, лікуванні хвороб шлунково-кишкового тракту, опорно-рухового апарату, ендокринної системи. Територія санаторію понад 10 га, унікальний парк, критий басейн та розвинена інфраструктура. Бальнеологічним ресурсом є мінеральні води безпосередньо з 3-х джерел: «Поляна квасова», «Лужанська-7», «Лужанська-4». Сучасна

бальнеологічна та лікувальна база. Вартість путівки на одну добу становить 1185 грн (стандарт).

– **ТОВ «Санаторій «Кришталеве джерело»** (с. Солочин, Мукачівський р- н) рекомендується для лікування захворювань системи органів травлення, сечостатевої системи, ендокринної системи. Головний лікувальний фактор – вуглекислі гідрокарбонатно-натрієві мінеральні води типу «Лужанська-12» та «Лужанська-3р». Має сучасну лікувальну базу та комфортабельні умови проживання. Ціна на проживання за одну добу у номері стандарт становить 2000 грн.

– **Санаторій «Орлине гніздо»** (м. Виноградів, Хустський р-н) спеціалізується на лікуванні захворювань і травм нервової системи, органів дихання, травлення, опори і руху. Бальнеологічним ресурсом є мінеральна вода «Поляна квасова». Має сучасну матеріальну базу та умови проживання. Ціни за одну добу – 720 грн (стандарт).

– **Санаторій «Поляна»** (с. Поляна, Мукачівський р-н), основним лікувальним фактором якого є мінеральна вода «Поляна купіль» (природний аналог «Поляна квасова»), власна свердловина розташована на території закладу. Лікувальна база надає повний спектр санаторно-курортного лікування, куди входять бальнеологічні, фізіотерапевтичні, реабілітаційні процедури. На базі санаторію працює клінічна біохімічна та бактеріологічна лабораторії. Вартість путівки на одну добу – 1101 грн (стандарт).

– **Дочірнє підприємство санаторій «Синяк»** (с. Синяк, Мукачівський р- н) спеціалізується на захворюваннях опорно-рухового апарату та периферичної нервової системи. Головним лікувальним фактором курорту є синяцька сірководнева вода. На території закладу є водолікарня. Ціна на проживання за одну добу у категорії стандарт становить 1440 грн.

– **Готельно рекреаційно-лікувальний комплекс «Свалява-Сольва»** (с. Поляна, Мукачівський р-н), розташований на території курорту «Сонячне Закарпаття», має власний бювет мінеральної води «Поляна Квасова». Спеціалізується на гастроентерології. Головний корпус комплексу на 65

комфортних номерів, також пропонується проживання у котеджах, шале та дерев'яних будинках. Вартість путівки на одну добу спостерігається на рівні 2470 грн (стандарт).

– **Пансіонат «Сонячна долина»** (с. Поляна, Мукачівський р-н), також знаходиться на території курорту «Сонячне Закарпаття», має сучасну лікувальну базу, критий басейн. Лікувальний профіль: шлунково-кишковий тракт, урологія, кардіологія. Бальнеологічний ресурс – мінеральна вода «Поляна квасова». Ціни на проживання за одну добу становлять від 3360 грн (стандарт).

– **ДП «Санаторій «Сонячне Закарпаття»** (с. Поляна, Мукачівський р-н), спеціалізується на захворюваннях органів травлення та супутніх порушеннях обміну речовин, хворобах ендокринної системи, органів кровообігу та дихання, патології органів опори та руху, захворюваннях нервової та сечостатевої системи, хвороби сечостатевої системи. Основним курортним фактором є мінеральна вода, якій більше немає аналогів поза межами Закарпаття – «Поляна квасова». Ліжковий фонд оздоровниці нараховує 518 ліжок. Вартість путівки на одну добу – 1140 грн (стандарт).

– **Оздоровчий комплекс «Сонячний»** (с. Поляна, Мукачівський р-н) рекомендований для лікувань гастроентерологічних захворювань, хвороб опорно-рухового апарату, профілактики неврологічних захворювань та органів дихання. Лікувальний ресурс – мінеральна вода «Поляна квасова». Ціни за одну добу – 1200 грн (стандарт).

– **ТОВ «Багатопрофільний санаторій «Теплиця»** (м. Виноградів, Берегівський р-н) спеціалізується на реабілітації та лікуванні: бронхо-легеневої системи та ЛОР органів, опорно-рухового апарату, шлунково-кишкового тракту, серцево-судинної системи, ендокринної системи, периферійних судин, нервової системи. Бальнеологічний ресурс: мінеральні питні води «Кушницька №876», «Кушницька №12-і», «Олегівська», «Боржавська», термальна вода «Теплиця». Унікальний метод лікування органів дихання парами мінерально-термальних вод з використанням сучасного європейського обладнання, широкий спектр лікувальних послуг. Вартість путівки на одну добу – 1720 грн (стандарт).

– *ДП «Санаторій «Шаян»* (с. Шаян, Хустський р-н) розташований у долині Шаян на лівому березі р. Тиса. Курорт оточує гірський хребет висотою близько 400 м. Основним лікувальним фактором є мінеральні вуглекислі води Шаянського родовища. Рекомендується для лікування хвороб органів травлення, сечостатевої, ендокринної системи, розладу харчування та порушення обміну речовин. Ціни на проживання за одну добу становлять 460 грн (стандарт).

- **Термальні оздоровниці:**

– *ТОВ «Санаторний комплекс «Деренівська купіль»* (с. Нижнє Солотвино, Ужгородський р-н) спеціалізується на загальному оздоровленні та відновленні організму при захворюванні опорно-рухового апарату; оздоровчій програмі для майбутніх мам; реабілітації після неврологічних захворювань; антивіковій програмі. На території комплексу працюють чотири сучасні басейни. Бальнеологічний ресурс – лікувальна мінеральна вода «Закарпатська 1» та «Закарпатська 2» з високим вмістом кремнію. До послуг гостей 130 стильних сучасних номерів у чотиризірковому готелі «Ірис» та 44 комфортабельних апартаментів в Апартамент-готелі та SPA-готель рівня Deluxe. Вартість путівки на одну добу починається від 3900 грн.

– *Оздоровчий комплекс «Жайворонок»* (м. Берегово) має унікальний за хімічним складом набір лікувальних термальних мінеральних підземних вод зі свердловини глибиною 1200 м., з температурою на гирлі – 57 °С. Лікувальний профіль: опорно-рухова, серцево-судинна та нервова системи. На території оздоровчого комплексу є 7 термальних басейнів, джакузі, соляні кімнати, SPA-зона, термальні ванни, центр фізіотерапії. Ціни на проживання за одну добу становлять 2785 грн (стандарт).

– *ТОВ «Готельний комплекс «Золота гора»* (с. Барвінок, Ужгородський р-н) спеціалізується на загальному оздоровленні та відпочинку. Цілюща, гаряча термальна вода прямує зі свердловини глибиною 1200 м. На гирлі температура складає 57°С і має унікальний хімічний склад. Має п'ять термальних басейнів та 80 номерів для проживання. Вартість проживання на одну добу становить 4580 грн.

– **ТОВ «Лікувально-оздоровчий заклад «Косино»** (с. Косонь, Берегівський р-н) придатний для лікування опорно-рухового апарату, захворювань серцево-судинної системи, периферичної нервової системи, периферичних судин. Це найбільший термальний курорт Закарпаття з власним аквапарком та унікальними термальними басейнами. Термальна вода «16-Т» з Косинського джерела піднімається з однієї із трьох свердловин, діючих в даний момент на Закарпатті. Вартість номера на одну ніч від 6000 грн. Відвідування комплексу без проживання – 500 грн.

– **Туристичний комплекс «Теплі води»** (с. Велятино Хустський р-н) спеціалізується на загальному оздоровленні та лікуванні хвороб опорно-рухового апарату. Термальні води Велятина видобуваються із свердловини глибиною близько 1000 метрів і мають температуру понад 36°C. Це сучасний оздоровчий комплекс з унікальними басейнами, наповненими мінеральними водами та великим спектром різних видів саун. Відвідування комплексу без проживання – 500 грн.

– **Санаторно-оздоровчий комплекс «Термал стар»** (с. Нижнє Солотвино, Ужгородський р-н) пропонує послуги з лікування опорно-рухового апарату, серцево-судинної системи, захворювань шкіри, периферійних судин, внутрішніх органів. Бальнеологічний ресурс – термальна мінеральна вода з свердловин № 32-Т та № 5-07. До послуг гостей фізпроцедури, водні процедури, термальні басейни, лазні та 135 номерів різних категорій. Вартість путівки на одну добу від 1600 грн (стандарт).

Спа-центри:

– **ТОВ «Курорт «Воєводино»** (с. Тур'я Пасіка, Ужгородський р-н) – територія 17 га з унікальним парком та сучасним відпочинковим комплексом. До послуг гостей: SPA-центр, тренажерний зал, басейн, масажі, соляна кімната, лазні. Спеціалізація: загальне оздоровлення та відпочинок.

– **Комплекс «Верховина»** (с. Кам'яниця, Ужгородський р-н) – сучасний комплекс з комфортними умовами перебування поблизу історичної пам'ятки – руїн Невицького замку, державних кордонів та обласного центру. Медичний центр

надає послуги: бальнеологічні процедури, ванни, фізіотерапевтичні процедури, грязелікування, оксигенотерапії, масажі, витягування хребта [77].

На нашу думку необхідно представити графік цін на проживання у категорії стандарт в санаторіях Закарпатської області, для того, щоб була можливість порівняти їх (рис. 2.22).

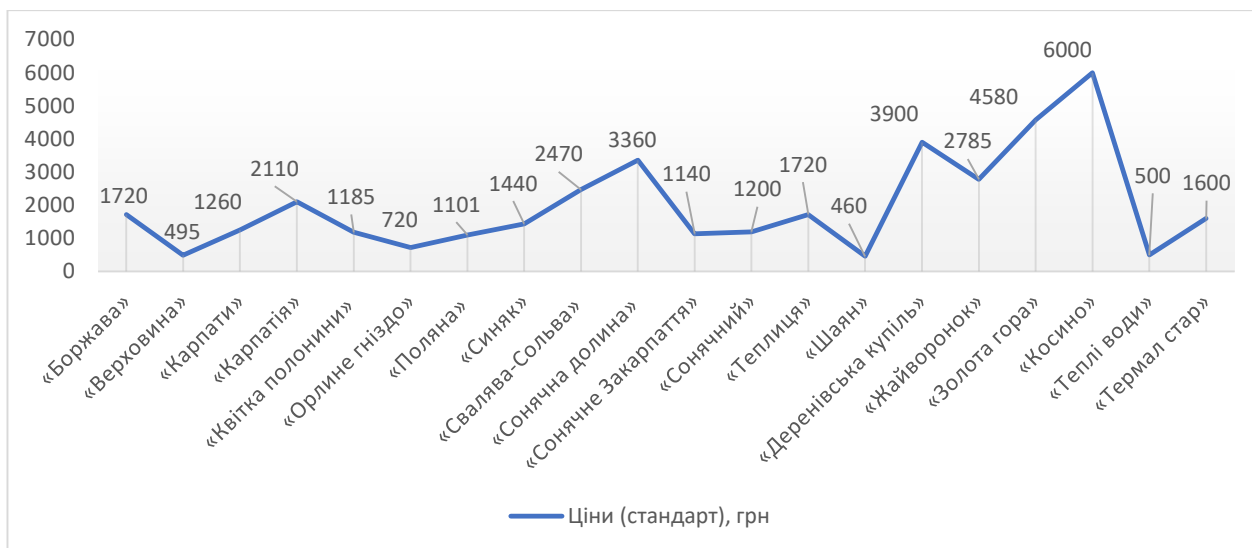

Рис. 2.22 – Ціни на проживання у санаторіях Закарпаття

Проаналізувавши ціни на проживання (рис. 2.22), можна зробити висновок, що найдешевшими санаторіями є: ДП «Санаторій «Шаян» та дочірнє підприємство санаторій «Верховина». Тоді як максимальні ціни на проживання представлені у ТОВ «Лікувально-оздоровчий заклад «Косино».

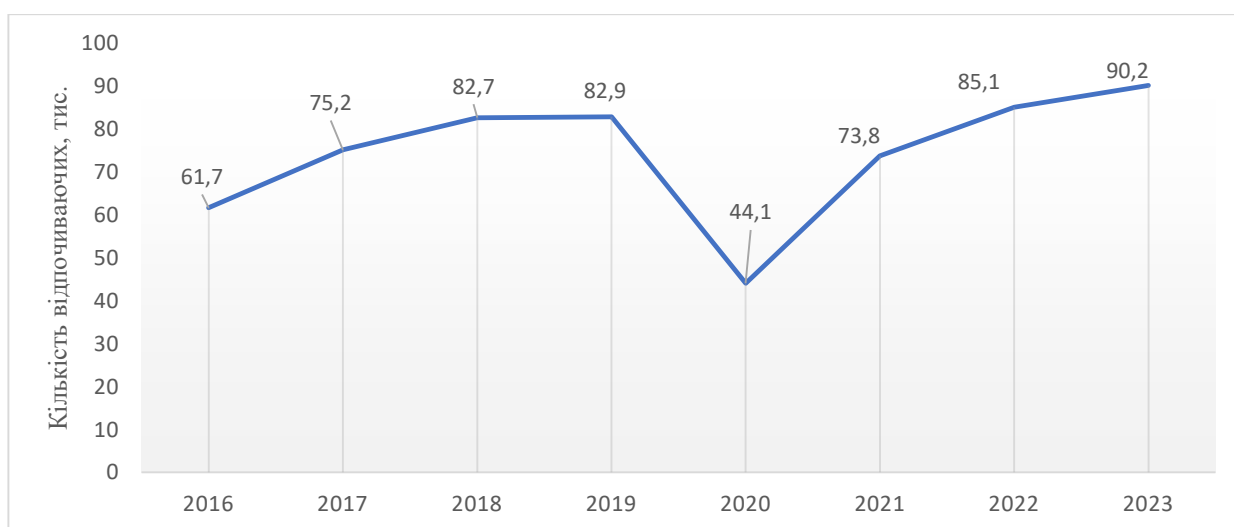

Рис. 2.23 – Кількість відпочиваючих у санаторно-оздоровчих закладах Закарпатської області [69]

Згідно даних рисунка 2.23, з 2016 по 2019 рр. спостерігалось збільшення кількості осіб, що скористалися послугами санаторно-оздоровчих закладів Закарпаття. У 2020 р. кількість відпочиваючих у санаторіях області була найменшою, що пов'язано з карантинними обмеженнями. Станом на 2023 рік у санаторно-оздоровчих закладах Закарпаття було розміщено максимальну кількість осіб, порівняно з показниками попередніх років.

Однак, дослідження DESTINAЦІЙ Закарпатській області, свідчать про недостатньо розвинуте функціонування об'єктів туризму. Для вирішення цих завдань необхідне розширення ефективних зв'язків між об'єктами туризму в межах окремих районів і територій, що спрямоване на підвищення ефективності рекреації в населених пунктах та адміністративному районі шляхом створення туристичних маршрутів, які включають різні види відпочинку, а також як співпраця між архітектурними об'єктами, з різними функціями (проживання, харчування, відпочинок та управління).

РОЗДІЛ 3

ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ ТУРИСТИЧНИХ ДЕСТИНАЦІЙ ЗАКАРПАТТЯ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ ТА У ПОВОЄННИЙ ЧАС

3.1 Проєкти використання туристичного потенціалу для реабілітації та лікування військових

Президентом України було поставлене завдання перед Кабінетом Міністрів та Верховною Радою України щодо налагодження та врегулювання процесів реабілітації військовослужбовців після поранень в зоні бойових дій та подолання ними бойових психічних травм.

Використання туристично-рекреаційного потенціалу досліджуваного регіону для реабілітації військових може бути дуже корисним і значущим. Адже, Закарпаття з його прекрасною природою, чистим повітрям та спокійною атмосферою, може стати ідеальним місцем для відновлення фізичного та психологічного здоров'я військових, які повертаються з зони бойових дій.

Проєкти для військовослужбовців можуть включати в себе різноманітні види реабілітаційних програм, такі як фізична терапія, психологічна підтримка, терапевтичні заняття та розважальні активності. Крім того, можна організувати спеціальні тренування з елементами природи та екстремальних видів спорту, які допоможуть військовим відновити втрачену форму та позитивно налаштуватися на мирне життя в соціумі. Проєкти реабілітації спрямовані на покращення загального стану здоров'я та психологічного благополуччя учасників АТО/ООС, будуть важливим кроком у визнанні та підтримці ветеранів української армії.

Санаторієм Закарпаття, що спеціалізується на лікуванні військовослужбовців та ветеранів, та надає послуги щодо їх реабілітації та відпочинку є **ТОВ «Санаторій «Боржава»**.

Цей заклад є одним із найбільш сучасних санаторіїв Закарпаття, який має оновлену технічну базу та кадровий потенціал для проведення реабілітації військовослужбовців, а також цивільних та дітей, які отримали бойову психічну травму. Програма лікувальної реабілітації розрахована на 7 днів, а її вартість

становить 6300 грн (900 грн/добу). Загальна вартість реабілітаційного пакету в рамках програми на 7 днів разом з проживанням становить від 14639,1 грн (залежно від номеру розміщення).

В реабілітаційний пакет входять наступні процедури:

- Огляд лікарем та вивчення стану військовослужбовця на підставі наданих висновків за попереднім місцем лікування.
- Супроводження реабілітації лікарем.
- Невідкладна медична допомога.
- Індивідуальна робота з психологом.
- Прийом мінеральних вод.
- Фізична реабілітація (проведення індивідуальних тренувань, фізичних вправ та масажних процедур).
- Відвідування термального та мінерального басейнів.
- Лікувальні процедури (лікувальний душ, ванна для м'язів та суглобів або заспокійлива, грязелікування, масаж, галоаерозольтерапія, ароматерапія, фізіотерапія).

Програма реабілітації після отримання посттравматичних стресових розладів на базі санаторію «Боржава» спрямована на психологічну реабілітацію та розрахована на 14 днів. Вартість реабілітації становить 13300 грн. Загальна вартість реабілітаційного пакету (з лікуванням, проживанням та харчуванням) на 14 днів в рамках програми – від 29978,2 грн.

До вищезазначених процедур у програму реабілітації входять:

- теренкур.
- нордична хода.
- дихальна гімнастика.
- заняття йогою.

Це єдиний санаторій Закарпатської області, який пропонує окрему програму реабілітації для військових [78].

ТОВ «Лікувально-оздоровчий заклад «Косино» пропонує спеціальну ціну на відвідування комплексу для військовослужбовців та учасників бойових дій (800 грн замість 1000 грн) [79].

Також, у Мукачево побудовано перший у області спеціалізований **Центр для реабілітації військових**. Він має змогу приймати до 70 пацієнтів на добу та оснащений сучасним іноземним обладнанням. Центр надаватиме комплексну допомогу військовим із різними видами травм, ураженнями опорно-рухової, нервової систем та соматичними дисфункціями. Проект фінансується місцевою владою, реабілітація – безкоштовна. Для фізичної реабілітації облаштовано три зали. Також у центрі є кімнати ерготерапії, галотерапії, озонотерапії та басейн, оснащений обладнанням для підводного витягування хребта. У центрі працює лікар-реабітолог та мультидисциплінарна команда фахівців, які виконують увесь спектр відновлювального лікування. Після війни у закладі зможуть проходити реабілітацію і цивільні [80].

В Ужгороді на базі колишнього пологового будинку, за сприяння міжнародних партнерів, відбувається будівництво **«4.5.0. Recovery centre Transkarpatia»** для військових, в якому буде можливість виконувати складні операції, протезування, фізичне та психоемоційне відновлення військових [76].

Ще одним закладом для реабілітації учасників бойових дій у м. Ужгород є **Спортивно-реабілітаційний центр ім. Олега Кравця**, що може проводити реабілітацію осіб з інвалідністю та ветеранів війни, які хочуть відновити соціальну адаптацію після отриманих травм, а також для постраждалих від російської агресії жінок, дітей. У закладі є багато спеціалізованих тренажерів, масажний кабінет, хол для арт-терапії та групової психології [81].

У Закарпатській області також планується створення сучасного **Центру реабілітації для військових та цивільних** на базі дитячого обласного туберкульозного санаторію «Човен» (с. Березники Хустський район). Основна ідея проекту – поява сучасного технологічного простору на території 19 га, що дозволить при оптимальному поєднанні передових технологій, висококваліфікованих спеціалістів, сучасного обладнання, мінеральних вод та

гірського повітря, повертати до нормального життя військовослужбовців та їх родини. Реабілітаційний центр зможе приймати до 400 пацієнтів, а для його будівництва залучаються міжнародні інвестиції [81].

Ще інвесторам пропонується розширити *санаторій «Карпатія»* (с. Шаян, Хустський р-н), 2 га території якого є вільними для будівництва нового реабілітаційного комплексу для військових на 9200 м² [81].

Важливим для учасників бойових дій є не лише фізичне відновлення, але й психологічна адаптація ветеранів, що допоможе їм повернутися до повноцінного життя після служби в зоні бойових дій. Туристичні поїздки для військовослужбовців, й по Закарпаттю зокрема, сприятимуть покращенню їх морального стану.

Саме тому нами було розроблено тур «Закарпатська сила». Основною фокус-групою нашого туру є військові, які проходять реабілітацію після поранення та військові з посттравматичним синдромом. Даний тур розраховано на теплий сезон, адже саме така погода дозволить сповна насолодитися природою, провести більше часу на вулиці. Слід зауважити, що тур не передбачає трансферу до місця збору, тому квитки на потяг до Мукачево доведеться бронювати самостійно.

Загальний кілометраж маршруту становить 782 км. Карта розробленого маршруту представлена на рисунку 3.1.

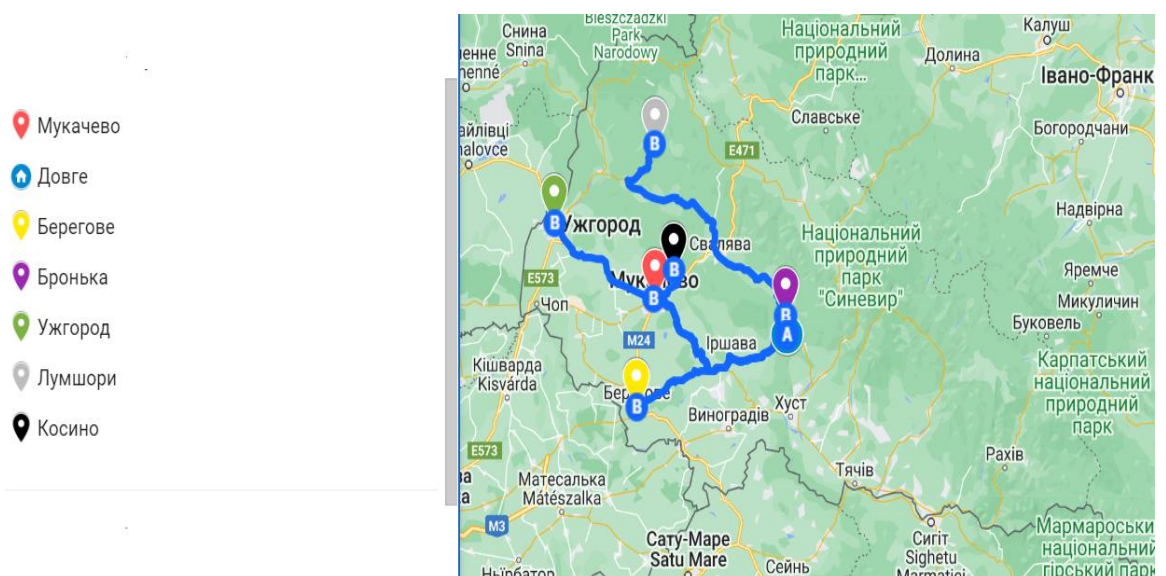

Рис. 3.1. Маршрут туру «Закарпатська сила»

Маршрут туру: Мукачево – Довге – Берегове – Бронька – Мукачево –

Ужгород – Лумшори – Косино – Довге – Мукачево. Основні точки пересування по маршруту та їх тривалість наведено у табл. 3.1.

Таблиця 3.1

Основні точки пересування по маршруту

Точки маршруту	Відстань	Час
<i>День 1</i>		
Мукачево–Довге	62 км	1 год 5 хв
<i>День 2</i>		
Довге–Берегове	58 км	1 год 20 хв
Берегове–Довге	58 км	1 год 20 хв
Довге–Бронька	6 км	15 хв
Бронька–Довге	6 км	15 хв
<i>День 3</i>		
Довге–Мукачево	61 км	1 год 10 хв
Мукачево–Ужгород	40 км	50 хв
Ужгород–Довге	101 км	2 год
<i>День 4</i>		
Довге–Лумшори	95 км	2 год 30 хв
Лумшори–Довге	95 км	2 год 30 хв
<i>День 5</i>		
Довге–Косино	69 км	1 год 20 хв
Косино–Довге	69 км	1 год 20 хв
Довге–Мукачево	62 км	1 год 5 хв

Джерело: розроблено автором

Відповідно до маршруту туру, п'ять днів відбуватимуться безпосередні екскурсії по атракціях та відпочинок в найвідоміших термальних курортах Закарпаття. У турі передбачено п'ятиденний курс реабілітації в санаторії «Боржава», відвідування замків Закарпаття, оглядові прогулянки по м. Ужгород та Мукачево, термальні води Берегове, Косино та мальовничі водоспади Лумшор. Більш детальна програма представлена у табл. 3.2.

Таблиця 3.2

Програма туру «Закарпатська сила»

<i>День 1</i>	
9:30	Виїзд з м. Мукачево
10:30	Прибуття в с. Довге
10:30-12:00	Поселення в санаторій «Боржава»
12:00-13:00	Прийом та консультація лікаря
13:00-14:00	Обід
14:00-15:00	Ароматерапія , купання в термальному басейні, киснева терапія
15:00-17:00	Відпочинок
17:00-18:00	Теренкур, скандинавська ходьба (для бажаючих)
18:30-19:30	Вечеря
20:00-21:00	Зустріч з психологом, групова терапія
21:30-22:30	Музичний вечір (для бажаючих)
23:00	Відбій
<i>День 2</i>	
7:30	Підйом, ранкова зарядка
8:00-9:00	Сніданок
9:00-10:30	Переїзд до Берегово
10:30	Купання в басейні «Жайворонок» (вартість 250 грн)
11:30-13:00	Повернення до санаторію «Боржава»
13:00-14:00	Обід
14:00-15:00	Лікувальний масаж, ароматерапія, киснева терапія, мінеральні ванни
15:00-17:00	Відпочинок
17:00-18:00	Плавання в санаторному басейні
18:30-19:30	Вечеря
19:30-20:00	Переїзд до с. Бронька
20:00-22:00	Прибуття на форелеве господарство «Стара Вага», приготування смаженої риби на вогні, відпочинок в будинку рибалки

Продовження таблиці 3.2

22:00-22:30	Повернення до санаторію «Боржава»
23:00	Відбій
<i>День 3</i>	
7:30	Підйом, ранкова зарядка
8:00-9:00	Сніданок
9:00-10:30	Переїзд в Мукачево
10:30-11:30	Оглядова екскурсія містом Мукачево
12:00-13:30	Замок Паланок
13:30-14:30	Обід в ресторані закарпатської кухні «Деца у Нотаря»
14:30-15:00	Переїзд до Ужгорода
15:00-17:00	Прогулянка містом Ужгород, екскурсія Ужгородським замком
17:00-18:30	Повернення з в санаторій «Боржава»
18:30-19:30	Вечеря
20:00-21:00	Зустріч з психологом, групова терапія
21:00-22:00	Концерт ансамблю традиційних закарпатських танців «Плавенський вертунець»
23:00	Відбій
<i>День 4</i>	
7:30	Підйом, ранкова зарядка
8:00-9:00	Сніданок
9:00-11:30	Переїзд до Лумшор
11:30-12:30	Оглядова екскурсія «Лумшорські водоспади»
12:30-13:30	Обід та дегустація домашніх сирів в ресторані «Колиба»
13:30-15:30	Купання в чанах з травами в комплексі «Колиба»(вартість 800 грн 1 чан)
16:00-18:30	Повернення в санаторій «Боржава»
18:30-19:30	Вечеря

Продовження таблиці 3.2

20:00-21:00	Зустріч з психологом, групова терапія
21:00-22:00	Вечір класичної музики (для бажаючих)
23:00	Відбій
<i>День 5</i>	
6:30	Ранній підйом, ранкова зарядка
7:00-7:30	Ранній сніданок
7:30-9:00	Переїзд до Косино
9:00-11:30	Купання в термальних водах (вартість 500 грн)
11:30-13:00	Повернення в санаторій в «Боржава»
13:00-14:00	Обід
14:00-15:00	Лікувальний масаж, ароматерапія, киснева терапія, мінеральні ванни
15:00-16:00	Зустріч з психологом, групова терапія
16:00-17:00	Виселення з санаторію «Боржава»
17:00-18:00	Переїзд в Мукачево

Джерело: розроблено автором

Задля безпеки пасажирів туру використовуються автобуси, що відповідають усім необхідним сучасним стандартам безпеки. Для проживання обрано реабілітаційний санаторій для військових «Боржава», який спеціалізується на реабілітації опорно-рухового апарату та відновленні нервової системи.

Підприємство надає велику кількість реабілітаційних послуг та процедур, які вже входять в вартість, серед них:

- Огляд лікарем та вивчення стану військовослужбовця на підставі наданих висновків за попереднім місцем лікування.
- Супроводження реабілітації лікарем.
- Невідкладна медична допомога.
- Індивідуальна робота з психологом (два рази на тиждень).
- Прийом мінеральних вод (три рази на день за призначенням лікаря).
- Відвідування термального басейну (через день).

- Відвідування мінерального басейну (через день).
- Аквагімнастика (через день).
- Лікувальний душ (через день).
- Ванна для м'язів та суглобів або заспокійлива (за призначенням лікаря через день).
 - Грязелікування (грязеві аплікації на одну зону за показами та призначенням лікаря, щоденно).
 - Масаж ручний (одна зона за показами та призначенням лікаря, щодня).
 - Галоаерозольотерапія (соляна кімната, щоденно 30 хв.).
 - Ароматерапія (із заспокійливими аромамаслами, щоденно).
 - Фізіотерапія (за показами та призначенням лікаря – магнітотерапія, ампліпульс, магніт, ультразвук, електросон або електрофорез тощо, щоденно).
 - Фіточаї та синглентно-кисневі коктейлі (щоденно).
 - Лікувальна фізкультура (щоденно).

У вартість включено:

- трансфер за програмою туру;
- розміщення в санаторії «Боржава» (4 ночі);
- 3-разове харчування;
- вхід на території музеїв та парків;
- супровід організаторів;
- концерт традиційних закарпатських танців «Плавенський вертунець»;
- 4 екскурсії;
- всі реабілітаційні процедури та консультації;
- відпочинок та риболовля на форелевому господарстві «Стара Вага».

Додатково оплачується: проїзд на міському транспорті, особисті витрати на їжу (обіди у деякі виїзні дні), додаткові активності, термальні води, чани.

З метою успішної реалізації даного проекту варто брати до уваги індивідуальні потреби і бажання туристів, попередньо підготувати їх до маршруту туру, забезпечити необхідною інформацією про регіон подорожі.

Важливим етапом створення туристичного продукту, є його ціноутворення. У таблиці 3.3 представлено визначення вартості обслуговування учасників туру з розрахунку на 18 осіб.

Таблиця 3.3

Загальна вартість туру «Закарпатська сила»

Стаття витрат	Сума витрат, грн
Умовно-змінні витрати	Ціна, грн
1. Витрати на паливо-мастильні матеріали	
Паливні витрати – 71 л. 71*54	3834
2. Витрати на відряджувальні обслуговуючого персоналу	
Відряджувальні (добові) (710*4)	2840
3. Умовно-постійні витрати	
3. Оренда автобуса Mercedes Sprinter 416 (15 грн/км)	11 730
4. Заробітня плата водіїв	8000
5. Амортизація (782 км * 3 грн)	2346
6. Накладні витрати	500
4. Послуги розміщення (4 діби 18 осіб)	
Санаторій «Боржава» (2091*4*18)	150 552
5. Екскурсійне обслуговування	
Замок Паланок	Для військовослужбовців та учасників бойовий дій – безкоштовно
«Лумшорські водоспади»	
Оглядова Мукачеве	
Ужгородський замок	
Форелеве господарство «Стара Вага»	
Концерт «Плавенський вертунець»	
6. Страхування	2500
Всього собівартість туру	182 302
Прибуток тур. оператора (*20 %)	36 460
Податок на прибуток (*18 %)	6563
ПДВ	45 065
Всього вартість туру (18 осіб)	270 390
Всього вартість туру на 1 особу	15 022

Джерело: розроблено автором

Вартість путівки на 1 людину: 15 022 грн.

Технологічна карта туру «Закарпатська сила» представлена у додатку Г.

3.2 Перспективи Закарпаття для розвитку різних видів туризму

Закарпатська область з її унікальною природою, багатою культурною спадщиною та традиціями, має великий потенціал для розвитку різних видів туризму. Основними напрямками для розвитку туризму на Закарпатті можуть виступати:

Гастрономічний туризм. Закарпаття славиться своєю унікальною кухнею, яка поєднує в собі впливи угорської, словацької, румунської та української культур, а також великою кількістю смачної крафтової продукції від локальних виробників. Розвиток гастрономічного туризму може включати організацію кулінарних екскурсій, фестивалей, дегустацій страв, участь у кулінарних майстер-класах. Серед сучасних представників даного напрямку, що будуть заохочувати туристів, можна виділити:

– *Вечір бринді в ресторації «Бокораиш»* (с. Кваси, Рахівський р-н) відбувається щосуботи о 19.00. Захід триває дві години, на ньому відвідувачі знайомляться із історією та традиціями виготовлення карпатської бринзи, здійснюють теоретичну екскурсію в історію та звичаї полонинського господарювання, вівчарства, скотарства та сироваріння на Гуцульщині, куштують більше двадцяти автентичних гуцульських страв та продуктів, а також 7 видів крафтових наливочок та настоянок від місцевого виробника. Туристам демонструються предмети полонинського побуту, вони самостійно заквашують молоко для виготовлення сиру, пробують унікальне крафтове морозиво на овечому молоці, занурюються в атмосферу автентики та традицій під звуки трембіти, сопілки та дрімби. Вартість заходу – 700 грн/особи [82].

– *Дегустаційний зал «Медовий дім»* (м. Мукачеве) розширює знання про мед та апітуризм. У музеї представлені зразки меду з Польщі, Іспанії, Ізраїлю, Ліхтенштейну, Чехії, Тибету та навіть Австралії, загалом понад 60 країн світу.

Кожен бажаючий може продегустувати мед, медові напої, продукцію бджільництва, прослухати тематичні лекції, а також побачити живий вулик, під склом. На деякий час можна навіть стати бджолярем, одягнувши костюм пасічника та попрацювавши у справжньому вулику (без бджіл) з необхідними інструментами. Тривалість дегустації: від 60 до 90 хв [59].

– *Дегустаційний підвал «Кельтський двір під Ловачкою»* (м. Мукачево), якому більше 400 років, оформлений у кельтському стилі. Власники садиби займаються історичною реконструкцією хліба та стародавніх напоїв, які споживали кельти. У дегустаційному погребі «Кельтського двору» пропонують безліч видів автентичних напоїв, настоянок з цілющих трав та плодів. Також тут виробляють елітні сири типу камамбер, дорблю, овечу фету, козячий пуату. Вартість екскурсії 200 грн, тривалість близько двох годин [59].

– *Пивоварня «Цина»* (с. Кваси, Рахівський р-н) поєднує багатовіковий досвід крафтового пивоваріння із сучасними технологіями. Екскурсії та дегустації проводяться щосередини о 17.00. Вартість 200 грн. Сюди входить дегустація 5 видів крафтового закарпатського пива, історії про виготовлення пива, екскурсія броварнею. На території заводу можна придбати 16 сортів крафтового пива від броварні, придбати фірмові сири та каву від ростерії «Боркут», яку тут самостійно обсмажують [59].

Таких закладів у регіоні дуже багато, тому кафедрою туризму Ужгородського національного університету та туристично-інформаційним центром Закарпаття презентовано *«Гастрономічний туристичний шлях»*, який представляє традиційні страви Закарпаття, кухню національних меншин, гастрономічні фестивалі (їх понад 30 протягом року) і заклади, які їх найкраще готують. «Гастрономічний туристичний шлях» включає такі послуги: відвідування національних ресторанів Закарпаття на вибір гостей (угорська, словацька, німецька, польська, ромська, гуцульська, румунська, єврейська, словацька, чеська, австрійська); участь в гастрономічних фестивалях Закарпаття протягом року (додаток Д); ознайомлення з історією та рецептурою національної кухні у відповідності до сезонів, участь в приготуваннях національних страв; участь в

національних святах, пов'язаних з народною гастрономією; відвідання кращих винних дегустаційних залів Закарпаття; дегустації [83].

Винний туризм. Досліджуваний регіон відомий своїми виноградниками та виноробними підприємствами, які пропонують туристам участь у виноробних заходах, екскурсії та дегустації вин:

– *Дегустація закарпатських вин в «Унгарському»* (м. Ужгород) проводиться в старовинному дегустаційному залі етно-велнес готелю, де є можливість відчутти атмосферу Ужгорода ХІХ ст. Протягом заходу пропонується 6-8 сортів білих або червоних вин, домашнє вино закарпатських господарів.

– *Дегустаційний зал «Шардоне»* (м. Ужгород) – це винний підвал, що розташований в центрі міста. Є легенда, що він з'єднаний підземними переходами з Ужгородським замком. У 2007 р. завдяки «Асоціації приватних виноградарів та виноробів Закарпаття» був реконструйований та представляє унікальну колекцію традиційних та ексклюзивних закарпатських вин та коньяків.

– *Будинок вина сім'ї Михайла Поличка* (м. Виноградів, Берегівський р-н) нараховує колекцію сортів винограду із понад 250 видів столового та технічного призначення. Господарі виготовляють вино у власному винному підвалі, де цілорічно, для кращого настоювання вин підтримується температура на рівні 14-16°C. Протягом дегустаційного сеансу, господарі радо запрошують відвідати винний підвал, де розповідають захоплюючі історії про технологію дозрівання та зберігання вина. Візитівкою сім'ї Поличко є сухе вино «Каберне Совіньйон», яке має тонкий пастельний аромат і терпкий присмак.

– *Дегустаційний зал «Шато Чизай»* (м. Берегово) відкрито у 2010 році безпосередньо на території виробничого комплексу. Кожен бажаючий має змогу не лише спробувати традиційні сорти вин марки «Чизай», але й ознайомитися з культурою їх споживання та відвідати виносховища, долучитися до таїнства виробництва, придбати вино, яке найбільше прийшло до смаку. Туристам запропонують і легендарне марочне вино «Троянда Закарпаття», яке відоме широкому колу поціновувачів вин ще з 60-х років минулого століття.

– *Винний дегустаційний зал «Старий підвал» XVII ст.* (м. Берегово) відноситься до старовинних підвалів області, які розташовуються у горі. Його вік налічує понад 300 років. Гостям пропонуються сухі сорти вин, які виробляються визнаними виноробами Берегівщини, із винних сортів винограду за традиційними технологіями, випробуваними часом. Вино вистояють у дубових бочках, що надає напою особливого неповторного смаку.

– *Винний підвал «Nota Bene»* (м. Берегово) спеціалізується на виробництві вин з винограду, вирощеного на власних виноградниках в наступному асортименті: білі сухі «Шардоне», «Мускат Оттонель», «Мюллер Тургау», «Мускатне напівсолодке». Червоні сухі «Каберне», «Мерло», «Цвайгельт», «Ізабелла». Площа виноградників виробні – 2 гектара. Підприємство виготовляє вино за власним рецептом «Чорний доктор» і традиційне десертне «Троянда Закарпаття» 6-річної витримки. Дегустації проходять у власному підвалі з 400-річною історією.

– *Будинок вина «Берегвідек»* (с. Яноші, Берегівський р-н) є справжнім музеєм виноградарства та виноробства. Тут розміщено стародавні знаряддя праці виноробів, різні бочки, які з стародавніх часів використовувались для зберігання цього неповторного нектару, а також свічки і камін. Дерев'яна обробка залу та експозиція визивають у відвідувачів відчуття мандрівки у часі, у епоху, коли виноробство набувало свого розвитку. Під час дегустації відвідувачі мають змогу дізнатися про історію виноробства на Закарпатті і, спробувати найкращі сорти закарпатських марочних вин, а саме: «Королівська Леанка», «Чорний доктор», «Токай фурмінт», «Кагор», «Сапераві» та інші, з них: 2 сорти білого, а інші – червоні вина. Саме тут пропонують скуштувати рідкісне біле сухе вино з чудовим ароматом півонії. На закуску подають сир і чорнослив, оригінальні страви угорської кухні. Кожен бажаючий може придбати вподобаний сорт вина [59].

Сільський зелений туризм, як вид господарської діяльності, сприяє диверсифікації економічної діяльності сільського населення, створює нові робочі місця, забезпечує додатковий фінансовий дохід для мешканців села. Спрямований на ефективне та раціональне використання природно-ресурсного потенціалу області, історико-архітектурної спадщини, культури та самобутності побуту краю

в туристичних цілях. Головна особливість «зеленого» туризму в Закарпатті – проживання в приватному секторі (садибах, котеджах). До садиб Закарпаття, що мають перспективи для розвитку туризму належать:

– *Grün Hof* (с. Гукливий, Мукачівський р-н) являє собою мілітарі-садибу, що розташована на півночі Закарпаття в самому серці Боржавського хребта. Садиба побудована на залишках бункера часів Другої світової війни, в бункері обладнано лобі-бар та бібліотеку, кожен із 10-ти номерів садиби розповідає історію однієї із Закарпатських чи Європейських оборонних ліній, а стіни – сторінки угорського та чеського періоду Закарпаття. Також на території є ресторан, риболовля, сауна [60].

– *Приватна садиба «Турянський Двір»* (с. Тур'я Поляна, Ужгородський р-н) відома лікувальними перечинськими чанами, з чистою гірською водою та карпатськими травами. Концепцією садиби є «енергія гір», відвідувачам пропонується гідротерапія, фітотерапія, купання в озері, риболовля, активний відпочинок тощо.

– *Ферма «Карпатський буйвол»* (м. Виноградів, Берегівський р-н) являє собою унікальне місце, де відроджується популяція буйволів. Тут можна спробувати продукцію з буйволового молока, прогулятися фермою та відпочити на природі. Вартість екскурсії становить 50 грн [60].

Загалом, у близько 500 сільських садибах області можна познайомитися з представниками більш ніж 100 національностей та народів, які радо презентують свою автентичність через самобутню культуру та стародавні національні традиції.

МІСЕ-туризм. Це порівняно новий вид туризму, який являє собою поїздку з діловою метою. У перекладі з англійської цей термін можна розшифрувати таким чином:

- М – зустрічі та ділові переговори.
- І – тимблдинги, мотиваційні тури для персоналу.
- С – конференції, семінари, навчальні програми та курси.
- Е – неофіційні корпоративні заходи, свята і урочисті події.

Залежно від намірів замовника МІСЕ-туризм може переслідувати різні цілі – від ділових до розважальних, коли поїздка призначена для преміювання співробітників і організації для них відпочинку, поєднаного з вирішенням важливих корпоративних питань. Однак його значення для сучасного бізнесу складно переоцінити, і ті компанії, хто вкладає в нього значні кошти, отримують багаторазову віддачу у вигляді зростання прибутку, нових напрямків роботи та розширення сфери збуту. Цей напрям набуває все більшої популярності, а Закарпатська область має всі передумови для його розвитку.

– ***Verkhovyna Resort*** (с. Кам'яниця, Ужгородський р-н) ідеальне місце для проведення конгресу, бізнес-зустрічі, прес-конференції чи наукового з'їзду. До послуг відвідувачів надається конференц-центр загальною площею більше 500 кв.м., оснащений надсучасним аудіо / відео обладнанням: екран діагоналю 6 метрів, професійний проектор з вбудованим динаміком та можливістю бездротового підключення, фліпчарти, швидкісний Wi-Fi та система кондиціонування. Три різні зали дозволяють залежно від потреби розмістити від 12 до 200 учасників. Також є можливість проводити заходи під відкритим небом.

– ***Solva Resort & SPA*** (с. Поляна, Мукачівський р-н) надає до послуг клієнтів сучасний конференц-зал на 120-150 місць, площею 350 м² з можливістю різних варіантів оформлення та використанням новітньої відео і аудіо апаратури, великого дисплея, сучасного світлозвукового обладнання, розмножувальної техніки та засобів зв'язку. Вартість оренди конференц-залу, включаючи використання обладнання, становить 800 грн / год.

– ***Туристичний комплекс «Ерней Лаз»*** (с. Шаян, Хустський р-н) представлений залом для проведення зустрічей на 100 місць, оснащений мультимедійним проектором та екраном. Також комплекс містить зручні номери, котеджі, басейн та спортивні майданчики, ресторан.

– ***Етно-велнес готель «Унгарський»*** (м. Ужгород) має малий (до 15 чоловік) та великий (до 120 чоловік) конференц зали, оснащені аудіо-відео системою, фліпчартом, Wi-Fi. Вартість оренди від 400 грн / год. Також у комплексі є ресторан та спортклуб для проведення подій [59].

Загалом, потенціал для розвитку туризму на Закарпатті безмежний і вимагає комплексного підходу для досягнення успіху. Розвиток різних видів туризму на Закарпатті буде сприяти збільшенню обсягу туристичного потоку, створенню нових робочих місць, покращенню інфраструктури регіону та позитивно позначитися на економіці області.

3.3 Комплекс заходів щодо підвищення туристичної привабливості регіону

З вище представленого матеріалу можна зробити висновки, що територія Закарпатської області вважається сприятливим місцем для розвитку найрізноманітніших видів і форм туризму та відпочинку. У свою чергу аналіз туристично-рекреаційних можливостей Закарпаття засвідчує, що область має передумови для перспективного розвитку культурно-пізнавального, лікувально-оздоровчого, гірськолижного, природничо-пізнавального, науково-освітнього, релігійного, сільського, екологічного, водного, етнічного, спортивно-оздоровчого, ділового та розважального видів туризму.

Однак, необхідно систематично проводити заходи щодо поліпшення туристичної привабливості регіону, а також залучення все більшої кількості туристів.

Першочергово у Закарпатською військовою адміністрацією розроблена *Програма розвитку туризму і курортів у Закарпатській області на 2024 – 2026 роки* [80], яка передбачає створення системи, що забезпечить зростання туристичних потоків, зменшення безробіття, зацікавить потенційних інвесторів до створення туристичної інфраструктури на території області, сприятиме соціально-економічному розвитку регіону як складової держави та поліпшення добробуту населення. На реалізацію даної програми з бюджету регіону виділено 14600,0 тис. грн.

Місцевою владою передбачено міжнародне співробітництво та обмін досвідом у сфері туризму та курортів. Область традиційно проводить одну з

найбільших туристичних виставок на території України зі статусом «міжнародна» – «Тур'євроцентр Закарпаття», основною особливістю якої є її соціальна спрямованість, що дозволяє туристичним підприємствам, спілкам, туристичним організаціям безоплатно презентувати власний туристично-рекреаційний потенціал [81].

Серед комплексів, що проводяться в Закарпатській області для підвищення привабливості регіону можна виділити:

- Маркування нових туристичних шляхів та маршрутів на території НПП «Синевир», «Зачарований край», «Ужанський» та Карпатського біосферного заповідника, встановлення інформаційних вказівників/стендів за маршрутами руху туристів.

- Інфраструктурне облаштування рекреаційних територій та об'єктів (місця для паркування, санітарні зони, кемпінгові містечка, оглядові майданчики, фотозони, місця для відпочинку тощо).

- Підтримка та промоція діючих та нових туристично-інформаційних центрів області.

- Забезпечення доступності до туристичних об'єктів для осіб з інвалідністю через покращення туристичної інфраструктури, у тому числі в рамках державно-приватного партнерства.

- Створення сприятливого середовища для діяльності суб'єктів туристичної індустрії (підтримка розвитку туристичних кластерів, сприяння створенню нових туристичних продуктів, реалізація маркетингових досліджень та досліджень природно-оздоровчих ресурсів, проведення моніторингу туристичних потоків тощо) у Закарпатській області.

- Розроблення/виготовлення віртуальних турів, фотосвітлин, відео-фільмів, промоційних відео-, аудіогідів про іміджеві туристичні продукти Закарпаття.

- Підготовка і поширення інформації про туристично-рекреаційну привабливість Закарпаття (у тому числі соціального спрямування) шляхом розміщення інформації у мережі «Інтернет» (веб-сайти, соціальні мережі, YouTube, спеціалізовані туристичні портали, SMM-просування тощо).

Також, на нашу думку варто було б приділити увагу розвитку гірськолижних курортів області, так як це було зроблено у Івано-Франківській області (Буковель) та Львівській (Славське). Адже область має всі передумови для розвитку такого виду туризму, проте з кожним роком спостерігається занепад деяких з представників даного напрямку. Основними перспективними гірськолижними курортами Закарпаття, за їх активного розвитку, можуть стати:

- **«Драгобрат»** (урочище Драгобрат, Рахівський р-н) розташований на висоті 1400 м н.р.м., на перетині хвойних лісів та альпійських лугов, у підніжжі гори Стіг та гірського масиву Близниця. Сніг на курорті Драгобрат лежить з листопада до травня, що робить його ідеальним місцем для гірськолижного відпочинку майже на півроку. Гори оточують урочище Драгобрат у формі підкови, що створює сприятливі кліматичні умови, які гарантують природню висоту снігу до трьох метрів.

- **«Пилипець»** (с. Пилипець, Хустський р-н) другий, після Драгобрата гірськолижний курорт за висотою гірськолижний курорт на території Закарпаття. Катання на лижах починається з висоти 700 метрів над рівнем моря, але найвищі траси починаються з вершини гори Гимба (1497 метрів).

- **«Подобовець»** (с. Подобовець, Хустський р-н) представлений трасами, що мають різну довжину, складність та пологість. Тому тут буде комфортно, як тим хто вже катається так і тим, хто лише вчиться кататись на лижах. Для лижників працюють 3 бугельні підйомники (400 м, 1250 м та 1300 м., два останні витягують лижників на висоту 360 м, яка є природнім перепадом та додає адреналіну під час катання на лижах).

- **«Ізки»** (с. Ізки, Хустський р-н) має власну систему засніження, що гарантує наявність снігу та підвищення якості гірськолижних схилів. Курорт має 2 витяги: бугельний для початківців (150 м) та двокрісельний (1000 м).

- **«Красія»** (с. Вишка, Ужгородський р-н). Головна перевага Красії, це найдовша в Україні траса, яка принесе задоволення від катання на лижах. Довжина траси 3.5 км, перепад висот – 600 м, ширина трас від 100 до 250 метрів,

гірськолижні траси підходять як для початківців, так і для досвідчених лижників, допускається катання поза гірськолижними трасами (Free ride).

- **«Великий»** (с. Калини, Тячівський р-н). Загальна протяжність трас понад 4,5 км, перепади висот від 432 до 850 метрів. контроль за безпекою на трасах здійснює патруль. Чорна траса – найскладніша, призначена для професійних лижників, довжина 1 км. Червона траса – призначена для любителів катання на лижах та впевнених сноубордистів. довжина 1,2 км. Синя траса призначена для початківців, довжина траси 350 м. Зелена траса – для початківців, та дітей, пологий спуск довжиною 350 м. На гірськолижному курорті працює траса для сноутюбінгу, де катаються на спеціальних надувних камерах (тюбах), довжина траси 250 м.

- **Курорт «Воєводино»** (с. Тур'я Поляна, Ужгородський р-н) – підходить для катання на лижах як дорослих так і дітей. Тут є навчальна траса та дитячий підйомник. Для лижників з досвідом представлено катання на лижах на трасі середньої складності, довжина траси 900 м, перепад висот – 100м, працює бугельний підйомник. Для тих хто прагне навчитись, є послуги інструктора, працює лижна школа. На території курорту траси обладнані сніговими пушками, то ж за наявності стійкого морозу гарантоване катання на лижах [59].

Зростання популярності на гірськолижний спорт та відпочинок, вигідне транскордонне розташування Закарпаття забезпечуватимуть зростання кількості туристів регіону. Однак, поки що за високою ємністю туристів можна виділити лише гірськолижний курорт «Драгобрат».

ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній бакалаврській роботі зроблено теоретичне узагальнення аспектів дослідження та використання туристичного потенціалу регіону, розкрито поняття «туристично-рекреаційного потенціалу» та його роль у формуванні дестинацій, проаналізовано туристичний потенціал Закарпатської області та запропоновано нове вирішення наукового завдання щодо можливостей використання туристичних дестинацій Закарпаття під час воєнного стану та у повоєнний час.

Результати проведеного дослідження дозволяють дійти таких висновків, що містять елементи наукової новизни і мають теоретико-методичне та практичне значення:

1. Встановлено, що під поняттям «туристично-рекреаційний потенціал» розуміють сукупність взаємопов'язаних ресурсів, які визначають туристично-рекреаційну привабливість певного регіону та сприяють формуванню туристичної дестинації, що є привабливою для туристів як готовий туристичний продукт. Саме через дослідження наявних туристично-рекреаційних ресурсів та розробки системних заходів стосовно їх поєднання та розвитку, виявляються потенційні туристичні продукти.

2. Туристична дестинація характеризує регіони, міста, країни і інші території, які приваблюють туристів та є головними місцями локалізації туристичної діяльності. Функціонування туристичної дестинації залежить від формування та використання туристично-рекреаційного потенціалу певного регіону за допомогою просування комплексного туристичного продукту. Саме це визначає привабливість дестинації, її відповідність ринковим потребам ринку, забезпечуючи ефективність її діяльності.

3. У наукових літературних джерелах на теперішній час досі не сформовано єдиного методичного підходу стосовно оцінки як туристично-рекреаційних ресурсів, так і туристично-рекреаційного потенціалу. Однак, на нашу думку, їх оцінка повинна враховувати: унікальність наявних об'єктів, відмінності в їх

доступності, різноманітність та комплексність, площі розміщення в межах регіону, їх фізичний стан.

4. Встановлено, що Закарпатська область характеризується унікальним географічним положенням, високим природно-ресурсним потенціалом, комфортним для активного відпочинку кліматом, бальнеологічними ресурсами, великою кількістю історико-культурних пам'яток та багатою нематеріальною спадщиною, що робить її привабливою для значної кількості туристів.

5. Аналіз туристично-рекреаційних можливостей Закарпаття засвідчує, що регіон має всі передумови для перспективного розвитку різних видів туризму. Однак, останнім часом динаміка в'їзного та внутрішнього туризму в Закарпатську область значно зменшилася, що пов'язано з нестабільною ситуацією в країні та епідемією Covid-19. Динаміка розвитку кількості засобів колективного розміщення показала, що у 2018 р. їх чисельність істотно зменшилася та з того часу, знаходиться на стабільно низькому рівні. Однак, з 2021 року спостерігається активне нарощування туристичних та оздоровчих закладів. Також починаючи з 2018 року спостерігається тенденція до нарощування обсягів туристичного збору. Загалом, перспективи розвитку туризму Закарпатської області є одні з найкращих в Україні.

6. Популярними серед туристів є такі DESTИНАЦІЇ Закарпаття як: Ужгород, Мукачево, Берегове, Чинадієве, Синевир та курорти регіону. Стаціонарній оздоровчій рекреації належить центральне місце у туристичному комплексі Закарпатської області. Однак, дослідження DESTИНАЦІЙ Закарпатській області, свідчать про безсистемність функціонування об'єктів туризму.

7. Розроблений тур для військовослужбовців «Закарпатська сила» включає в себе відпочинок у санаторії «Боржава», різноманітні види реабілітаційних програм, такі як фізична терапія, психологічна підтримка, терапевтичні заняття та розважальні активності. Цей проєкт має на меті не лише фізичне відновлення, але й психологічну адаптацію ветеранів, що допоможе їм повернутися до повноцінного життя після служби в зоні бойових дій.

8. На наш погляд основними напрямками для подальшого розвитку туризму Закарпатської області можуть виступати: еко-туризм, гастрономічний туризм, культурний туризм, активний туризм, сільський зелений туризм, винний туризм. Основні напрямки розвитку туризму в регіоні спрямовані на привертання більшої кількості туристів, розширення інфраструктури та покращення якості туристичних послуг.

9. Для підвищення туристичної привабливості досліджуваного регіону можна розробити комплекс заходів, який включатиме такі напрямки: просування туристичного бренду Закарпаття, розвиток інфраструктури, створення нових туристичних маршрутів, розвиток культурно-розважальних заходів, популяризація гастрономічної культури регіону, розвиток інтерактивних технологій для туристів. Впровадження цього комплексу сприятиме збільшенню потоку відвідувачів та позитивно позначиться на економіці регіону.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Левицька І.В., Постова В.В. Визначення території як потенційної туристичної дестинації. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2017. № 6. Т.3. С.12–17.
2. Логвин М.М., Карпенко Н.М., Шуканов П.В. Історико-культурна спадщина як чинник розвитку регіональної туристичної дестинації. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 2019. Випуск №4 (21). С. 393–399.
3. Герасименко В.Г. Оцінка туристично-рекреаційного потенціалу регіону : монографія. Одеса: ОНЕУ, 2016. 262 с.
4. Моїсєєва Н. І. Методичні підходи щодо оцінки ресурсного потенціалу регіональної сфери туризму. *Економіка та держава*. 2019. № 3. С. 34–38. DOI: 10.32702/2306-6806.2019.3.34
5. Огієнко А. В., Огієнко М. М. Теоретичні засади дослідження туристично-рекреаційного потенціалу. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2020. № 1 (1). С. 31–37.
6. Дутчак С. В. Управління регіональним розвитком туризму: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2011. 128 с.
7. Мальська М., Паньків Н. Туристично-ресурсний потенціал території: підручник. Київ: Видавець ФОП Піча Ю. В., 2022. 534 с.
8. Радченко Е. Є. Теоретичні основи формування та розвитку туристичного потенціалу регіону. *Ефективна економіка*. 2018. № 12. [Електронний ресурс] http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2018_12_89 DOI: 10.32702/2307-2105-2018.12.212
9. Бакурова Г. В., Очеретін Д. В. Оцінка рекреаційної привабливості регіону. *Збірник наукових праць. Дніпропетровський ДНУ*. 2002. №183 (3). С. 617–622.
10. Тимошенко К. В. Концептуальні засади формування та розвитку конкурентних переваг дестинації на туристичному ринку. *Економічний простір*. 2020. № 161. С. 99–103.

11. Смаль І. Туристичні ресурси світу: навч. посіб. Ніжин: Видавництво Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя, 2010. 336 с.
12. Терехух А.А., Хім'як М.Ю. Сутність та значення екологічно-туристичних ресурсів у контексті розвитку екологічного туризму в Україні. *Вісник Національного університету «Львів. Політехніка»*. 2012. № 727. С. 449–454.
13. Дроздов А.В. Екотуризм: визначення, принципи, ознаки, форми. Актуальні проблеми туризму. Київ, 2007. С. 122–129.
14. Терехух А.А., Мороз О.І. Оцінювання туристичного потенціалу // *Актуальні проблеми економіки*. 2016. № 7. С. 335–343.
15. Шелеметьєва Т.В. Туристично-рекреаційний потенціал як основа розвитку туризму: науково-теоретичний аспект. *Інфраструктура ринку*. 2018. № 15. С. 30–35.
16. Хитра О.В. Туристичний брендинг в умовах економіки вражень. *Економіка та суспільство*. 2022. № 42. doi: 10.32782/2524-0072/2022-42-64.
17. Головчан А.І. Методика оцінки ефективності функціонування туристичних дестинацій в Україні. *Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. Економічні науки*. 2010. № 4. С. 131-137.
18. Чорна Н.М., Мартинова Л.Б. Брендинг як інструмент підвищення туристичної привабливості території (на матеріалах м. Вінниці). *Інфраструктура ринку*. 2020. Вип. 40. С. 115–120.
19. Власенко І.В. Ринок туристичних послуг в Україні як об'єкт маркетингового управління. Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг. 2016. Вип. 2(24). С. 47–59.
20. Добрянська Н. А., Новіцька О.О., Згадова Н.С. Регіональна туристична дестинація в системі публічного управління як основа забезпечення конкурентоспроможності регіону. *Аграрний вісник Причорномор'я*. 2018. № 89. С. 31–38.
21. Стеченко Д.М. Наукові аспекти економічної діагностики природнорекреаційного потенціалу регіону. Формування ринкових відносин в Україні. 2010. №1. С. 136-139.

22. Нестерчук І. К. Гастрономічна дестинація Правобережного Полісся як комплексний концепт та ключовий елемент туристичної системи. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія «Географія»*. 2019. № 31. С. 161–168.
23. Leiper N. *Tourism Management*. 3d ed. Sidney: Pearson Education Australia, 2004. 326 p
24. Medlik S. *Distionary of Travel, Tourism and Hospitality*. 3-d ed. Oxford: Elsevier Science, 2003. 237 p.
25. Любіцева О. О., Третьяков О. В. Типізація дестинацій. *Географія та туризм: збірник наукових праць*. 2012. № 17. С. 3-9.
26. Семенова М., Гунаре М. Правове визначення туристичної дестинації з урахуванням міжнародного законодавства та національного законодавства країн ЄС. *Право та інновації*. 2019. № 4 (28). С. 34–39.
27. Басюк Д. І. Науково-теоретичні основи формування туристичних дестинацій. *Наукові праці НУХТ*. 2014. № 5 (20). С. 50–58.
28. Михайліченко Г.І. Напрями стабілізації попиту на туристичний продукт. *Туризм: реалії та перспективи сталого розвитку: матеріали Міжнар. наук.- практ. конф. (Київ, 23–24 жовтня 2014 р.)*. С. 48–50.
29. Кифяк О.В. Ресурсний потенціал розвитку туристичних дестинацій. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2019. № 4. С. 60–70.
30. Костинець В. В. Тенденції цифровізації у сфері брендингу туристичних дестинацій. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського*. 2019. № 6 (2). Т. 30(69). С. 26–30.
31. Іванунік В.О., Явкін В.Г. Атрактивність рекреаційно-туристичних територій: навч. посібник. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2012. 248 с.
32. Леоненко Н. А. Стратегічні засади формування державного туристичного брендингу в Україні. *Публічне управління та митне адміністрування*. 2019. №4 (23). С. 66–73.
33. Ткаченко Т. І. Сталий розвиток туризму: теорія, методологія, реалії бізнесу: монографія. Київ : КНТЕУ, 2006. 537 с.

34. Кучерява Г. О. Туристична дестинація як об'єкт управління в туризмі. *Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія Історія, економіка, філософія*. 2023. № 28. С. 93–102.
35. Бабов К. Д. Передумови та перспективи розвитку курортного комплексу України. *Український географічний журнал*. 2005. № 2. С. 67–70.
36. Методологія та проблематика комплексного оцінювання рекреаційно-туристичних ресурсів: веб-сайт. URL: <http://global-national.in.ua> › archive. (дата звернення: 22.01.2024).
37. Донченко Л.М. Оцінка пляжних ресурсів для рекреаційного використання на прикладі Запорізького Приазов'я. *Географія і сучасність: Збірник наук. праць НПУ ім. М.П. Драгоманова*. 2005. №13. С. 129–135.
38. Кифяк О. Ресурсний потенціал розвитку туристичних дестинацій. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2019. № 4. С. 60–70.
39. Клапчук В.М., Клапчук О.О., Клапчук М.В. Методика оцінки туристично-рекреаційних ресурсів адміністративних районів Івано-Франківської області для стратегічних потреб розвитку туристично-рекреаційної діяльності. *Карпатський край: Вісник Прикарп. НУ ім. В. Стефаника*. 2013. №1. С. 119–132
40. Cooper C., Fletcher J., Gilbert D., Shepherd R., Wanhill S. *Tourism: Principles and practices*. Harlow: Pearson, 2005. 736 p.
41. Немець Л.М., Кулешова Г.О., Соколенко А.В. Туристсько-рекреаційні ресурси світу: навчально-методичний посібник. Х: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2015. 102 с.
42. Leiper N. Tourist attraction system. *Annals of Tourism Research*. 1990. 17. p. 367–384
43. Бейдик О.О. Рекреаційно-туристські ресурси України: методологія та методика аналізу, термінологія, районування. К., 2001. 395 с.
44. Монастирський В.Р. Природні ресурси і рекреаційні комплекси світу : навч. посібник. Львів: ННБК «АТБ», 2022. 200 с.
45. Юрчишина Л.І. Дестинація як основа регіонального розвитку туризму. *Економічний вісник Національного гірничого університету*. 2017. №4(60). С. 77–84.

46. Кіптенко В. К. Менеджмент туризму: підручник. К.: Знання, 2010. 502 с.
47. Буднікевич І. М., Баранюк Д. С., Крупенна І. А. Загрози та можливості розвитку туристичних дестинацій у сучасних умовах: маркетинговий аспект. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2020. № 5. С. 42–48.
48. Малярчук Н.М., Чирва О.Г. Проблеми та перспективи розвитку незвичайних видів туризму на території України після закінчення російсько-української війни на прикладі військового туризму. *Економічні горизонти*. 2022. № 4(22). С. 34–42. DOI: [https://doi.org/10.31499/2616-5236.4\(22\).2022.267014](https://doi.org/10.31499/2616-5236.4(22).2022.267014)
49. Барібіна Я. Роль інформаційно-комунікаційної складової в управлінні туристичною дестинацією. *Економічний аналіз*. 2020. Т. 30. № 1(1). С. 15–21.
50. Мацола В.І. Рекреаційно-туристичний комплекс України. Львів. 1997. 259 с.
51. Шабардіна Ю. В. Рекреаційний потенціал як складова продуктивних сил регіонального економічного простору: дис. канд. екон. наук: 08.00.05, Чернігівський державний технологічний університет. Чернігів. 2011 р.
52. Черчик Л.М., Коленда Н.В. Стратегічний потенціал рекреаційної системи регіону: теорія, методологія, оцінка: монографія. Луцьк: ЛНТУ, 2008. 235 с.
53. Зелінський І. Про статистичну оцінку рекреаційно-оздоровчого забезпечення населення в регіоні. *Регіональна економіка. Додаток «Регіони України. Економіко-статистичні порівняння»*. 2001. № 2. С. 28–32
54. Паспорт Закарпатської області. Ужгород: Головне управління статистики у Закарпатській області, 2021. 32 с.
55. Мацола В. І. Рекреаційно-туристичний комплекс України: монографія. ІРД НАН України. Львів, 2017. 259 с.
56. Кравців В. С. Рекреаційна політика в Карпатському регіоні: принципи формування, шляхи реалізації. Чернівці: Прут, 2015. 72 с
57. Шаблій О. І. Атлас Закарпатської області, 1991. 33 с.
58. Регіональний інформаційний центр «Карпати»: веб-сайт. URL: <http://carpaty.net/?p=21237> (дата звернення 05.04.2024).

59. Туристичний портал Закарпаття: веб-сайт. URL: <https://zaktour.gov.ua/> (дата звернення 01.04.2024).
60. Все про відпочинок в Карпатах та Україні: веб-сайт. URL: <https://karpatium.com.ua/> (дата звернення 01.04.2024).
61. Симочко Г. В., Волошин І. М. Особливості структурних елементів туристично-ресурсного потенціалу Закарпатської області. *Природа Західного Полісся та прилеглих територій. Географія*. № 8. 2011. С. 78–83.
62. Басейнове управління водних ресурсів річки Тиса: веб-сайт. URL: https://buvrtysa.gov.ua/newsite/?page_id=17003 (дата звернення 05.04.2024).
63. Ляхович Г. Ю. Туристично-рекреаційний потенціал Закарпаття. Матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції «Сучасні тренди розвитку сервісної економіки: європейський досвід та стратегічні перспективи в Україні». м. Київ, 24 квітня 2019 року. К.: Талком, 2019. С. 125–128.
64. Dr. Berghauer Sándor. Kárpátalja turizmusa/Főiskolai jegyzet. Beregszás, 2012. 115 pp.
65. Качайло М. Особливості впливу природно-географічних чинників на формування системи розселення Закарпатської області. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Економічна і соціальна географія*. 2017. № 9 (358). С. 47–52.
66. Національний природний парк Синевир: веб-сайт. URL: <https://synevyr-park.in.ua/> (дата звернення 05.04.2024).
67. Гетьман В. І. Українські Карпати. Ландшафтно-рекреаційні ресурси. Тернопіль: Навч. книга – Богдан, 2010. 136 с.
68. Чонка І. І. Якість вод мінеральних джерел на території Закарпаття. *Наук. вісник Ужгород. ун-ту. Сер. Хімія*. 2012. №1 (27). С. 96–100.
69. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення 02.04.2024).
70. Поп С. С. Природні ресурси Закарпаття. Ужгород: ТОВ «Спектраль», 2003. 296 с.

71. Рутинський М.Й. Замковий туризм в Україні. Географія пам'яток фортифікаційного зодчества та перспективи їх туристичого відродження: навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2007. 432 с.

72. Схема планування території Закарпатської області розроблена ДП «Український державний науково-дослідний інститут проектування міст «ДІПРОМІСТО» імені Ю.М. Білоконя» та затверджена рішенням сесії Закарпатської обласної ради від 17.05.2013 №731. URL: https://zakarpatoblarch.gov.ua/wp-content/uploads/2019/01/130517_731-III.pdf (дата звернення 01.04.2024).

73. Нематеріальна культурна спадщина Закарпаття: онлайн-хаб URL: (дата звернення 07.04.2024).

74. Регіональна стратегія розвитку Закарпатської області на період 2021-2027 років: веб сайт. URL: <http://dfrr.minregion.gov.ua/> (дата звернення 01.04.2024).

75. Щука Г. П. Санаторно-курортні заклади Закарпаття: спроби інвентаризації. Матеріали ІХ Міжнар. наук.-практ. конф. «Теоретичні і прикладні напрямки розвитку туризму та рекреації в регіонах України» (м. Київ, 11–12 травня 2023 р.). Дніпро: Національний авіаційний університет, 2023. С. 66–74.

76. Ужгородська районна державна адміністрація. URL: <http://www.uzh-rda.gov.ua> (дата звернення 02.05.2024).

77. Електронний довідник «Санаторно-лікувальні заклади Закарпаття». URL: <https://zaktour.gov.ua/tours/hotels-2/> (дата звернення 05.05.2024).

78. Реабілітація військових в санаторії Боржава. URL: <https://borzhawa.com/reabilitatsiia-vijskovosluzhbovtiv-v-sanatorii-borzhava/> (дата звернення 10.05.2024).

79. Косино. URL: <https://kosino.ua/prices/> (дата звернення 10.05.2024).

80. Закарпатська обласна військова адміністрація. URL: <https://carpathia.gov.ua/> (дата звернення 05.05.2024).

81. Закарпаття онлайн. URL: <https://zakarpattyua.net.ua/> (дата звернення 05.05.2024).

82. Гірська Тиса: mineral resort. URL: <https://tisa.uz.ua/> (дата звернення 10.05.2024).

83. Годя І.М. Гастрономічний туризм Закарпаття: сучасний стан і перспективи. *Географія та туризм*. 2018. № 45. URL: https://tourlib.net/statti_ukr/godya.htm (дата звернення 10.05.2024).

ДОДАТКИ

Додаток А

Найбільш відомі замкові споруди Закарпатської області

Ужгородський замок (XIII–XVIII ст.)		Ззовні Ужгородський замок нагадує потужну трапецієподібну оборонну споруду з бастіонами. Територію замку оточує стародавній парк площею 6 га. З 1946 року тут розміщується експозиція Закарпатського обласного краєзнавчого музею, яка налічує понад 120 тисяч експонатів і розповідає про яскраві сторінки історії цього краю та його мешканців, а поряд – один з перших в Україні музеїв під відкритим небом (скансен). Щорічно Ужгородський замок відвідує близько 50 тис. туристів.
Середнянський замок (XIII ст.)		Єдиний замок тамплієрів на території сучасної України та їхня найбільш східна оборонна споруда на території Європи. На жаль, станом на сьогодні замок знаходиться у досить занедбаному стані.

Невицький замок (XII–XIV ст.)		Зі сторожових веж замку відкривається неозора панорама словацької і української частин Вулканічних Карпат, Ужанська долина і навіть обшири Середньодунайської низовини. Нині увагу туристів найбільше привертають могутня кількаярусна башта-донжон (житло Другетів), яку від долини р. Уж видно ще за десяток кілометрів на підступах до Невицької гори, а також – чотириповерхова башта внутрішньої стіни. У наші дні замок знаходиться в надзвичайно атракційному напівзруйнованому стані. Поруч із замком, якщо підніматися крутою лісовою стежкою, знаходиться не менш цікава атракція – скелі Поганої Діви.
Хустський замок (XI–XII ст.)		За період свого існування багато разів зазнавав перебудови перебудовувався, проте основні захисні споруди після столітнього періоду будівництва були зведені до 1191 року. Був зруйнований вибухом у 1766 році, внаслідок потрапляння блискавок. Сьогодні туристи і всі бажаючі мають змогу оглядати лише окремі фрагменти колись непереможної твердині, так як до наших днів збереглися лише руїни замку.

Мукачівський замок Паланок (X-XI ст.),		Найбільш мальовничий замок Карпатського регіону і другий за туристичною атракційністю замок України. Є одним із найбільших оборонних комплексів Східної Європи, що повністю зберігся до наших днів. У цій «перлині» середньовічної архітектури поєднано різноманітні стилі оборонного зодчества того часу. Щорічно замок-музей відвідує близько 40 тис. туристів.
Замок Шенборна (XIX ст.)		Архітектура цього палацу є унікальною, будівля уособлює собою календар: кількість веж відповідає кількості місяців у році, кількість димарів – кількості тижнів у році, а кількість вікон та дверей – кількості днів у році. Палац розташований у мистецьки спроектованому ландшафтному парку XIX століття, де зібрана значна колекція карпатської і екзотичної дендрофлори, а в глибині є озеро і мальовничий розарій.

Джерело: розроблено автором за [71].

Місто Ужгород

Термальні води, м. Берегове

Технологічна карта туру

Назва туру	«Закарпатська сила»
Тип маршруту	Кільцевий
Маршрут	Мукачево – Довге – Берегове – Бронька – Мукачево – Ужгород – Лумшори – Косино – Довге – Мукачево
Протяжність маршруту	782 км
Вид туризму в основній програмі	Рекреаційно-оздоровчий, реабілітаційний
Вид туру за транспортом	Автобусний
Кількість осіб в туристичні групі	18
Тривалість туру	5 днів
Кількість людино-днів (ночівля у готелі, що входить у вартість)	4
Харчування:	
- сніданки	4
- обіди	5
- вечері	4
Екскурсії, які входять у вартість	4
Страхова компанія	PZU
Модель автобуса, кількість місць	Mercedes Sprinter 416, кількість місць 18+1+2

Основні гастрономічні тури та фестивалі в Закарпатській області

<i>Назва заходу</i>	<i>Дата проведення</i>	<i>Місце проведення</i>
«Червоне вино»	11-15 січня	м. Мукачеве
Конкурс різників свиней - гентешів	Останні вихідні січня	с. Геча
«Ужгородська палачінта»	Кінець лютого	м. Ужгород
Всеукраїнський фестиваль вареників	17 березня	м. Яремче
«Біле вино»	3-5 березня	м. Берегово
Фестиваль вина і меду «Сонячний напій»	Перші субота-неділя травня	м. Ужгород
«Берлибашський бануш»	Травень	с. Костилівка
Фестиваль виноградарів і виноробів «Угочанська лоза»	Травень	м. Виноградів
Фестиваль тушкованого півня	30 червня	с. Косонь
«Червона черешня»	Червень	с. Пацканьово
Фестиваль ріплянки	Червень	с. Колочава
Фестиваль сиру «Молочна ріка»	Липень	с. Стужиця
Фестиваль чорниці «Верховинська яфіна»	5 серпня	с. Гукливе
Фестиваль голубців	Початок серпня	с. Великий Бичків
Сливовий фестиваль «Свято Леквара»	25 серпня	с. Геча
Солодке свято меду в Мукачеві	Серпень	м. Мукачеве
Фестиваль «Гуцульська бринза»	5-6 вересня	м. Рахів
«Варишське пиво»	15-18 вересня	м. Мукачеве
Фестиваль «Смажений баранчик»	Вересень	с. Лазецина
«Золотий гуляш»	Середина жовтня	с. Мужієво
Фестиваль молодого вина і меду «Закарпатське божолє	Друга неділя листопада	м. Ужгород